

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Медичний факультет

Кафедра педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені
проф. Є.Петухова

**МЕТОДОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
У СПЕЦІАЛЬНІЙ ОСВІТІ**

Кваліфікаційна робота(проект)

На здобуття ступеня вищої освіти бакалавр

Виконав: студентка 4 курсу 451 групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
(олігофренопедагогіка, логопедія)
Мартинюк Катерина Владиславівна
Керівник: к.психол.н., доц.
Александрова Г.М.
Рецензент: к.б.н., доц. Полещук С.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами у психолого-педагогічній літературі	7
1.1. Поняття психологічного супроводу в освіті.....	7
1.2. Основні напрямки психологічного супроводу школярів у спеціальній школі.....	15
1.2.1. Психологічне забезпечення адаптивних процесів до навчання у молодших школярів.....	18
1.2.2. Психологічний супровід учнів основної школи.....	19
1.2.3. Методологія забезпечення профорієнтації старшокласників з інтелектуальними порушеннями.....	20
1.3. Специфіка організації психодіагностики дітей з порушеннями інтелекту.....	22
РОЗДІЛ 2. Методологічна організація діагностичного напрямку психологічного супроводу в освіті	26
2.1. Методологічне забезпечення психологічного супроводу школярів у спеціальній школі.....	26
2.1.1. Методологія організації обстеження учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями	32
2.1.2. Методологія обстеження школярів з інтелектуальними порушеннями середньої ланки.....	42
2.1.3. Методологія діагностики випускників спеціальної школи.....	49
2.2. Корекційна складова психологічного супроводу у спеціальній школі.....	56
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	71
Додаток А. Визначення домінуючого типу відчуття за дією основних аналізаторів”.....	71

Додаток Б. Методика “Які предмети заховано на малюнках?” (Р.С.Немов).....	74
Додаток В. . Методика запам’ятовування десяти слів (О. Лурія).....	76
Додаток Г Методика “Визначення мотивації навчання” (Н.Г. Лусканова).	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Оновлення Закону України «Про освіту» забезпечує надання дітям з особливими освітніми потребами «системи освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах врахування багатоманітності людини, недискримінації, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» [31, п. 12, Стаття 1, Розділ I], цим самим покладає на суспільство та державні органи значну відповідальність за долю всіх дітей, в тому числі й самого незахищеного прошарку суспільства – дітей з порушеннями розвитку.

Проблема психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронату, організації навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами розглядаються з різних позицій: психологічних, педагогічних, методологічних, організаційно-методичних вимог щодо організації роботи з такими дітьми і вимагає послідовної і постійної роботи з усіма його учасниками: батьками, педагогами, дітьми з інтелектуальними порушеннями. Психологічну готовність до взаємодії учасників формують шляхом проведення лекторіїв, тренінгових занять, виступів, семінарів тощо.

Психологічний супровід у спеціальній освіті забезпечує захист психічного і соціального здоров'я дитини на всіх рівнях навчання, умови, які не тільки сприяли б розвитку індивідуальності дитини, збереженню здоров'я, а також формуванню у неї готовності життя у суспільстві.

Саме тому ця проблема стала провідною для дослідження і висвітлена у наукових працях з соціології та соціальної роботи (Н.Бастуй, Т.Губарева, Р.Кравченко, В.Курбатов, Н.Майорова, В.Смирнова, С.Толстоухова, О.Холостова, та ін.), загальної та корекційної педагогіки (О.Безпалько, С.Завражин, І.Зверева, А.Капська, Е.Маслюкова, В.Нікітіна, М.Певзнер, А.Смирнова, Л.Шипіцина), психології (І.Белякова, О.Безрукава, М.Гуліна, Д.Зітер, Д.Ісаєв, В.Ковальов, А.Лурія, В.Петрова, С.Рубінштейн, та ін.).

Саме в них важлива роль відводиться забезпеченню психологічного комфорту службою, яка в школі представлена шкільним психологом, який бере участь у вирішенні питань, що стосуються навчання і виховання дитини інтелектуальними порушеннями з моменту приходу її в початкову школу до моменту її закінчення. Протягом цього часу ведеться систематичне спостереження за психологічним розвитком дитини.

Проблема ефективної організації комплексного психологічного супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями на різних ступенях навчання спеціальної школи у спеціальній психології залишається до кінця не вирішеною, що і обумовлює актуальність обраної теми.

Мета дослідження – визначити методологію організації психологічного супроводу учнів з порушеннями інтелекту різних ступенів навчання у спеціальній школі.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми психологічного супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями на всіх ланках навчання у школі;
2. Визначити особливості змісту психологічної допомоги в умовах корекційного навчання;
3. Підібрати та обґрунтувати психодіагностичні методики дослідження дітей з інтелектуальними порушеннями різного віку;
4. Визначити роль психологічної допомоги учням спеціальної школи.

Об'єктом дослідження є процес організації психологічного супроводу учнів з інтелектуальними порушеннями у спеціальній школі.

Предмет дослідження – методологія організації психологічного супроводу учнів різних ступенів навчання спеціальної школи.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань дослідження в роботі використано сукупність теоретичних методів. Зокрема: метод аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури,

системно-структурний аналіз, використаний для уточнення базових понять дослідження, методи вивчення педагогічного досвіду, узагальнення.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження, можуть бути використані вчителями, в процесі навчання у спеціальній школі, методистами спеціальних шкіл, викладачами та студентами вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлені у статті «Організація психологічного супроводу у спеціальній освіті» і надіслані до друку у збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України».

Структура роботи. Робота викладена на 68 сторінках друкованого тексту і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (47 джерел).

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Поняття психологічного супроводу в освіті

У новому «Законі про середню освіту» поставлені завдання щодо формування самодостатньої особистості, здатної до адаптації на сучасному ринку праці, професійного розвитку та самореалізації. Ці завдання зумовлені новими вимогами суспільства до реформування української освіти [33, 38].

Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, учень нової української школи має володіти певними життєвими компетентностями [33, 38]:

- Гнучко адаптуватись у мінливих життєвих ситуаціях.
- Критично та самостійно мислити.
- Бачити проблему, знаходити шляхи її раціонального вирішення.
- Усвідомлювати, де і як здобуті знання можуть бути використані.
- Мати високий рівень комунікабельних відносин, відчувати себе рівним у різних соціальних групах.
- Особисто працювати над підвищенням культурного рівня, тощо.

На сьогоднішній день провідними науковцями, які розглядають проблеми виховання, реабілітації і надання психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами в Україні є: Безпалько О.В., Вольська Д., Іваненко І.Б., Ілляшенко Т.Д., Капська А.Й., Кравченко Р.І., Пілецька В. та інші. Кожен з цих авторів пропонує і розглядає модель психолого-педагогічної допомоги дітям.

Психологічний супровід - це вся система професійної діяльності психолога (Р.В.Овчарова) [29], спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного розвитку, емоційного благополуччя, виховання і навчання в рамках освітнього закладу.

У цьому процесі педагоги транслюють дитині загальнокультурні і соціальні цінності, орієнтуючи на певні шляхи розвитку: їх роль формує характер. Батьки для дитини є носіями соціокультурних цінностей і виконують регулюючі функції (М.Р.Битянова) [4].

У цьому процесі шкільний психолог бере участь у розвитку дитини як супроводжувачий, створює умови для руху дитини за тими шляхами, які спеціаліст обирає сам і які є пріоритетними для педагогів і батьків. Головний принцип психологічного супроводу - цінність внутрішнього світу кожної дитини, потреб її розвитку.

Психологічна допомога визначається як область практичного застосування психології. Психологічна допомога може надаватися окремій людині і групі людей або організації. Це безпосередня робота з людьми, направлена на рішення різного роду психологічних проблем, глибинних особистісних проблем або пов'язаних з міжособистісними відносинами [4].

Ці два поняття частовикористовують як синоніми. Але, під супроводом розуміють тривалий процес, а допомога же може бути більш "локальна", зорієнтована на рішення приватних завдань і після вирішення проблеми від психологічної допомоги психолога можна відмовитися. Психологічний супровід є функцією організації освіти, відмовитися від такого супроводу досить проблематично [4].

Основною формою психологічного супроводу та психологічної допомоги в системі освіти є психологічна служба.

Альтернативними організаціями, які надають психологічну допомогу можуть виступати [39]:

- центри соціальної реабілітації дітей-сиріт, дітей-інвалідів та допомоги дітям, які залишилися без піклування батьків;

- центри професійної орієнтації молоді та психологічної підтримки населення;
- громадські організації з відповідними цілями (наприклад, допомоги інвалідам);
- міські психотерапевтичні і психологічні центри, центри соціально-психологічної адаптації підлітків;
- центри психолого-медико-соціального супроводу для дітей і підлітків;
- центри психолого-педагогічної та медико-соціальної допомоги дітям і підліткам (ППМС-центри);
- центри планування сім'ї та репродукції;
- центри профілактики та боротьби зі СНІД, наркологічні диспансери;
- телефони довіри.

У кожній організації працюють психологи різної спеціалізації, але вони не завжди мають спеціальні компетентності психолога освіти. Тому важливо розуміти специфіку цілей і контингенту клієнтів тієї чи іншої психологічної організації, яка надає психологічну допомогу.

Психологічна служба також може розглядатися як вид наукової та практичної діяльності, являючи собою частину практичної психології (Р.В.Овчарова) [29]. Її мета окреслюється у вирішенні проблем психологічного забезпечення навчально-виховного та управлінського процесів в освіті. Р.В.Овчарова виділяє три аспекти психологічної служби, а саме [29]:

- *науковий*- один із напрямів вікової, педагогічної та практичної психології, що вивчає закономірності розвитку особистості з метою розробки методів і засобів професійного застосування психологічних знань в умовах сучасної школи;
- *практичний* - безпосередня робота психолога в установі освіти.

- *методичний* - розробка технологій психологічного забезпечення навчально-виховної роботи;

Завданнями психологічної служби освіти є [29]:

- сприяти особистісному розвитку дітей;
- сприяти інтелектуальному розвитку дітей, відповідно віковому етапу;
- профілактика і подолання відхилень в інтелектуальному і особистісному розвитку дітей;
- забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини на основі його психолого-педагогічного вивчення.

Виділяють наступні *галузі використання психологічної допомоги в сфері освіти [29]:*

- психологічний і духовний розвиток дітей;
- шкільне консультування;
- допомога дітям і підліткам в кризових і критичних ситуаціях;
- особистісні проблеми підлітків;
- дитячо-батьківські проблеми сім'ї;
- допомога при психічних і соматичних захворюваннях;
- психотерапія дитячого горя;
- професійне консультування.

Концепції психологічного супроводу в освіті. Концепція як форма діяльності включає в себе опис завдань, цілей і ідей. На їх основі пропонуються технології діяльності організації. Тому, описуючи концепції психологічного супроводу, оглянемо лише на основних цілях і ідеях психологічного супроводу в освіті, які були запропоновані різними авторами практиками [29].

Виділимо кілька основних напрямків, що запропоновані науковцями в концепціях психологічного супроводу освіти.

Напрямок 1: *служба підтримки спеціальної освіти* - цілі діяльності психолога, що пов'язані перш за все з характеристиками освітнього процесу в школі.

Зокрема, В.В.Рубцов вважає, що робота у спеціальній школі повинна базуватися на створенні цілісної системи психологічного забезпечення освіти і спиратися на нові методи і форми організації навчально-виховного процесу [41].

До подібного розуміння мети діяльності психолога віднесено модель Фрідмана Л. М., яка представляє собою *службу забезпечення навчально-виховного процесу в школі*, її головною метою є науково - психологічне забезпечення навчального і виховного процесу в школі. Головна особливість моделі полягає в тому, що шкільний психолог реалізує свої спеціальні можливості переважно не на учнів, а через вчителів, адміністрацію школи, класних керівників [41].

Напрямок 2: віднесено моделі, в яких спостерігається близьке але змістом визначення мети діяльності шкільного психолога пов'язане з характеристиками аномального розвитку школярів і збереженням *психологічного здоров'я в освітньому середовищі* (І.В.Дубровіна, Р.В.Овчарова, І.А.Баєва, О.В.Хухлаєва). Можна сказати, що головне завдання тут - профілактика і виправлення відхилень у психічному розвитку школярів [18, 29 та ін.].

Напрямок 3: в даних моделях метою ставиться нормальний розвиток школяра. Опис подібних моделей простежується в роботах М.Р.Битянової, Е.А.Козирєва, Е.Казакової, вони позначаються авторами як *служба супроводу*. При цьому М.Р.Битянова вважає, що "Супровід - це система професійної діяльності психолога, спрямованої на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психічного розвитку дитини в ситуаціях шкільного взаємодії" [4, 30 та ін.].

Існує багато інших концепцій психологічного супроводу, в яких основними цілями є розвиток психологічної компетентності учнів різних вікових категорій.

Концепції психологічного супроводу повинні бути специфічними для індивідуальних цілей освітньої установи, особливо спеціальної, рівня чи ступеня освіти, ціннісних підстав психологів, що реалізують завдання супроводу в освіті, тощо.

Психологічна допомога – це також один з найважливіших напрямків у професійній діяльності педагога. Тобто, це робота, допомога, що спрямована на регуляцію емоційного стану школярів, корекцію несприятливих психологічних станів, профілактику можливих психологічних ускладнень [23].

Звичайно, що міра втручання педагога залежить від сфери діяльності і рівня підготовки спеціаліста. Він не може вирішити всі психологічні проблеми школярів, але може цьому сприяти, надаючи термінову допомогу, консультуючи, чи підтримуючи учня після стресу.

Таким чином, психологічна діяльність педагога є способом оптимізації процесу соціалізації школярів і виконує при цьому функції адаптації, профілактики дезадаптації, психологічної реабілітації. Саме психологічна реабілітація в роботі педагога з сім'єю дитини з інтелектуальною недостатністю посідає особливе місце [23].

Основою психологічної діяльності педагога є допомога, яка проявляється в трьох видах: освітній, посередницькій та психологічній. Всі вони базуються на внутрішніх ресурсах сім'ї [40].

Розвитком, навчанням, вихованням “особливої дитини” займаються різні спеціалісти: корекційні педагоги, психологи, лікарі, вчителі тощо.

Комплексна реабілітація та корекція дітей з інтелектуальними порушеннями, представляє систему заходів, спрямованих на здійснення позитивних змін в житті дитини. Для таких дітей психологічна корекція –

один з основних шляхів ефективної адаптаційної спроможності та включення в життя суспільства.

Успіх у реалізації всіх аспектів комплексної реабілітації переважно визначається рівнем підготовки фахівців, які будуть працювати з дитиною з розумовою відсталістю. Тому професійна підготовка педагогів до роботи з дітьми з розумовою відсталістю виступає, на сьогоднішній день, однією з умов реалізації концептуального підходу до психологічної реабілітації дитячої інвалідності в Україні [38].

На відміну від звичайного педагога, який працює в навчальному закладі, у психолога пріоритетною є виховна роль, функція соціального захисту. Психологи покликані сприяти розвитку і саморозвитку особистості. Вони допомагають людям жити, розвиваючи активність самого клієнта як суб'єкта цього процесу.

Робота з дітьми і підлітками з інтелектуальними порушеннями потребує від кожного, хто обрав цю професію, повної віддачі, безкорисної любові, поваги і віри в можливості дитини, яка здається безнадійною, глибоких професійно-теоретичних і практичних знань [23].

Головною умовою ефективного психологічного розвитку учнів є необхідність забезпечення максимального використання в роботі педагогів резервів розвитку і вікових можливостей учнів, їхніх психологічних особливостей, а саме активного формування психіки дитини шляхом переведення існуючих резервів розвитку з потенційного в актуальний стан [37].

Наступною психологічною умовою є розвиток індивідуальних особливостей школярів у середині кожного вікового періоду: самооцінки, здібностей, схильностей, пізнавальних і соціальних інтересів, самосвідомості, спрямованості, ціннісних орієнтацій та життєвих планів, гендерної самоідентифікації, тощо [37].

І останньою складовою розвитку особистості школяра в умовах спеціального закладу, над забезпеченням якої має працювати шкільний

психолог, – це створення і забезпечення у школі комфортного психологічного клімату, що окреслюється відповідним гуманним спілкуванням, взаємодією дитини з дорослими та однолітками [37].

Щоб вдало реалізувати задачі психологічної реабілітації дітей з інтелектуальними порушеннями, спеціаліст має володіти різносторонніми знаннями, а саме [1]:

- вікові і індивідуальні особливості розвитку дитини з нормою і патологією;
- про особливості розвитку людини як особистості;
- вимоги, які суспільство пред'являє до людини;
- особливості міжособистісних відносин і їх вплив на розвиток особистості
- знання технологій: соціально-реабілітаційних, наявність практичного досвіду, майстерності, тощо [1].

Разом з тим професійність в роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями виступає необхідною умовою вирішення завдань психологічної реабілітації школярів спеціальної школи. Ведучими виступають специфічні особистісні якості спеціаліста у поєднанні з глибокими знаннями з дефектології та вміннями з психологічної реабілітації [1].

Психолог має знати психологію дитини з урахуванням специфіки первинних і вторинних порушень та її взаємозв'язки з іншими людьми. Не менш важливе значення в роботі психолога – це вміння використовувати форми і методи виховного впливу, різноманітні психолого-реабілітаційні технології, добре знати цілі функції навчально-виховного процесу, володіти педагогічною етикою і педагогічним тактом. Адже, володіючи якостями психотерапевта, психолог повинен вміти надавати психологічну підтримку дитині і її сім'ї та застосовувати психотерапевтичні прийоми у подоланні стресів і дискомфортних станів [11].

Завдання шкільного психолога визначаються у створенні спеціальних комфортних умов, які сприяють розвитку дитини, формування в неї гнучкої адаптації, формуванню вміння досягати нею своїх цілей, реалізації різнобічних типів соціальної поведінки, тощо.

Тільки за цих умов людина може проявити себе нестандартно, по-новому, творчо. Завдяки “творчій адаптивній поведінці” (К. Роджерс) людина прагне до самостійності, є гармонійною, а коли спрямовує зусилля на досягнення власних цілей, то діє продумано. Разом з тим самоактуалізація не може бути реалізованою без емпатійного розуміння і прийняття іншої людини, тобто взаємодії з нею [11].

1.2. Основні напрямки психологічного супроводу школярів у спеціальній школі

Для вдалого навчання дітей з інтелектуальними порушеннями у спеціальних закладах реалізується програма психолого-педагогічного супроводу із залученням у процес кваліфікованих психологів, дефектологів, логопедів, соціальних педагогів, асистентів учителів та інших фахівців.

Психолого-педагогічний супровід розглядається як командна діяльність, що забезпечує цілісну взаємодію між вчителем та практичним психологом, логопедом, вихователем, соціальним педагогом, медпрацівником і, нарешті, батьками, що поєднує такі взаємопов'язані компоненти [45]:

1. Систематичне досконале дослідження психолого-педагогічного статусу дитини, динаміки її розвитку у процесі навчання у школі.
2. Забезпечення соціально-психологічних умов для розвитку особистості учнів та їхнього успішного навчання.
3. Надання спеціальних, соціально-психологічних умов для надання допомоги дітям, які мають проблеми в розвитку та навчанні.

Під час навчання дитини у спеціальному навчальному закладі ведеться систематичне спостереження за її психологічним розвитком. У його ході проводять регулярні психодіагностичні обстеження, дають рекомендації щодо її навчання та виховання, оцінюють характер і темпи психічного розвитку, контролюють їх регуляцію. У роботі психолога виділено кілька напрямків [38]:

- психодіагностика;
- психологічне консультування;
- психологічна освіта;
- психологічна підтримка;
- психопрофілактика;
- психокорекція.

Психодіагностика припускає професійне володіння методами психологічного дослідження, у тому числі тестами. Основне завдання психолога з певного напрямку полягає в оцінюванні психології й поведінки дітей і дорослих у системі освіти, давати їм кваліфіковану психологічну характеристику, спираючись на достовірні й надійні дані, отриманні в процесі психологічного дослідження [38].

Психологічне консультування містить в собі, по-перше, вироблення й точне формулювання психолого-педагогічних рекомендацій, що впливають із результатів проведеного психодіагностичного обстеження. По-друге, ведення бесід з тими, хто потребує консультативної допомоги. По-третє, робота із учителями і батьками, яка виконується в межах психологічної освіти [38].

Психологічна освіта полягає в наступному [38]:

- ознайомлення педагогів і батьків з основними закономірностями й умовами сприятливого психологічного вікового розвитку дітей;
- роз'яснення результатів новітніх психологічних досліджень;

- формування в педагогів та батьків потреби в психологічних знаннях, бажання використовувати їх у роботі зі школярами або в інтересах розвитку власної особистості;
- ознайомлення учнів з основами самопізнання, самовиховання.

Проводиться психологічна освіта в різноманітній формі: лекції, бесіди, семінари тощо.

Психологічна підтримка – форма роботи психолога, що сприяє поліпшенню взаємин між учнями й учителями, дітьми й батьками і т. д. [38].

Психопрофілактика включає в себе три рівні [38]:

1. Первинна профілактика. На цьому етапі в центрі уваги психолога перебувають всі учні (педагоги, батьки). Він працює з дітьми, що мають незначні проблеми в розвитку пізнавальних процесів, з аномальними відхиленнями в поведінці, з педагогами, що відрізняються незначними розладами в емоційній сфері і т. д.

2. Вторинна профілактика, яка спрямована на групу ризику, тобто на школярів, батьків і педагогів, у яких уже з'явилися проблеми. Цей рівень профілактики припускає виявлення в них труднощів. У цьому випадку робота йде із групою людей.

3. Третинна профілактика. Увага психолога концентрується на учнях з яскраво вираженими проблемами в навчанні або поведінці, його основне завдання – корекція або допомога в подоланні серйозних психологічних труднощів або проблем, тобто здійснюється індивідуальна робота з кожним.

Психологічна корекція припускає надання прямого впливу психолога на дитину або дорослого з метою виправлення наявних недоліків, зміни їхньої психології або поведінки. Для цього психолог повинен володіти методами психокорекції: психотерапією, соціально-психологічним тренінгом, аутотренінгом, уміти впливати на людину [38].

Психологічний супровід дітей з особливими потребами передбачає [18]:

1. Психологічну діагностику дітей (це початкове діагностичне дослідження на етапі вступу дитини до спеціального навчального закладу метою якого є всебічне вивчення розвитку особистості дитини, виявлення її проблем, вивчення динаміки її розвитку).

2. Надання психологічної підтримки педагогічному колективу школи.

3. Психологічну підтримку батьків і методичну та роз'яснювальну роботу з ними [18].

1.2.1. Психологічне забезпечення адаптивних процесів до навчання у молодших школярів

Початкова ланка спеціальної школи надає спеціалісту-психологу можливість промоніторити динамічні процеси розвитку психічних утворень і особистісних структур учня від початку навчання у школі, продіагностувати і скоригувати виявлені відхилення і прогнозувати результати корекційної роботи як наслідки психологічних впливів. Психологічно сприятливий період розвитку дитини зумовлює виключну увагу психолога до початкової школи [17].

Загальна мета психологічної служби в початковій школі – формування і розвиток особистості школярів, створення психологічних умов та педагогічних впливів для всебічного розкриття здібностей молодших школярів, створення активності у засвоєнні шкільних знань, умінь та навичок, що необхідні для майбутнього вдалого навчання в середній ланці школи, досягнення певного рівня розвитку емоційної, пізнавальної, вольової, моральної сфер школяра з урахуванням індивідуальних та психофізіологічних особливостей [14, 17].

Підготовка дошкільника до навчання у школі передбачає забезпечення психологічної готовності дитини до школи, під нею розуміють певний рівень психічного розвитку дитини, який забезпечує комфортні умови для оволодіння нею навчальною діяльністю [1].

Як вже було зазначено, що початковій школі психолог проводить профілактичну, діагностичну, корекційну і консультативну роботу з дітьми, педагогічними працівниками, батьками, тощо.

Найперше – це прийом дітей до першого класу. За звичаєм, він відбувається десь у квітні-травні. Майбутні першокласники проходять співбесіду з учителями і психологом [1].

Шкільний психолог працює з дітьми з різними поведінковими проявами та характерологічними особливостями. Найчастіше трапляються діти “групи розвитку”, це мала група дітей, не більше шести осіб, з якими психологом проводиться корекційна та розвивальна робота, що спрямована на досягнення дітьми певного рівня психічного розвитку, при якому можливе їх нормальне навчання у школі [1, 14].

Зазначають, що дітей в групі повинна бути парна кількість, щоб під час ігор їх можна було розділити на дві команди. У корекційних програмах спеціальної школи використовуються різноманітні види ігор (розвивальні, з правилами, сюжетно-рольові), заняття проводяться у доступній формі емоційно і цікаво [32].

Не менш важливим аспектом у роботі психолога є взаємодія з учителями. Як правило шкільний психолог впливає на учнів через учителя, і, передусім, йому потрібно знайти спільну мову з ним. Така форма взаємодії передбачає рівну співпрацю психолога й педагога. Вони повинні обмінюватися інформацією про учнів, обговорювати правомірність використання тих чи інших методів навчання і виховання, спільно розробляти корекційні програми для учнів [35].

1.2.2. Психологічний супровід учнів основної школи

На цьому етапі навчання особливості роботи шкільного психолога полягають у визначенні готовності школярів початкової ланки до навчання в середній школі. Готовність до переходу в середню школу, за визначенням І.В.Дубровіної, визначається [28]:

- рівнем сформованості навчальної діяльності та засвоєння програмного матеріалу;
- рівнем сформованості довільності, рефлексії, планування, теоретичного мислення;
- тип взаємовідносин з учителем та однокласниками.

У 5-7 класах структура психологічного дослідження складається з двох етапів обстеження [46]:

1. Первинне знайомство з класом.
2. Проведення детального психологічного обстеження.

Мета першого – вивчення особливостей поведінки учнів у реальних навчальних ситуаціях, їхніх стосунків з усіма вчителями.

Найдоцільнішим методом роботи психолога на цьому етапі є спостереження, під час якого, необхідно вивчити особливості психолого-педагогічного клімату, що склався в класі на момент обстеження [46]:

- Вивчення поведінки педагогів та вихователів групи подовженого дня.
- Особливості стилю педагогічного спілкування вчителя, характер його реакції в різних ситуаціях.
- Ставлення вчителя до відмінників, невстигаючих учнів, “недисциплінованих”, “середніх” тощо (дуже інформативним є такий показник, як форма звертання педагога до дітей: тільки на прізвище, на ім’я, змішана).
- Характер ставлення учнів до навчання, активність на уроках.

1.2.3. Методологія забезпечення профорієнтації старшокласників з інтелектуальними порушеннями

Основним напрямом у профорієнтаційній роботі із старшокласниками є психологічний супровід, що об’єднує в собі різні форми і методи професійної діагностики і профконсультації.

Для діагностики професійних характеристик школяра використовуються такі методи і форми роботи [10]:

1. Спостереження, що може бути безпосереднім і опосередкованим. Спостереження також може бути відкритим, (спостереження ведеться відкрито), прихованим (школяр не знає, що за ним ведеться спостереження), короткочасним і тривалим, включеним і не включеним, безперервним і переривчастим, монографічним і вузьким.

2. Аналіз документів і результатів діяльності [25]:

- Підсумки медичних обстежень;
- Особисті справи;
- Класні журнали;
- Творчі вироби тощо.

3. Аналіз дій учнів і поведінкових проявів у школі, громадських місцях, родині.

4. Анкетування не є універсальним методом і має ряд недоліків. Анкетування дещо суб'єктивне, так як на його результати, по-перше, неминуче позначаються вплив людини, яка проводить анкетування, елементи суб'єктивізму анкетованих, по-друге, часто від невмілого користування ним можуть бути отримані помилкові дані.

Також слід врахувати, що не завжди доцільне і можливо звернення з анкетами до учнів (тим більш молодшого віку та середнього). Проведенням анкетного опитування ні в якому разі не можна зловживати.

5. Бесіди-інтерв'ю, для яких повинна бути характерна тематична спрямованість. Вони можуть проводитися як із самими учнями, так з вчителями, класними керівниками, завучами, директорами шкіл, батьками тощо.

6. Педагогічний експеримент, може проводитися у «природніх» умовах шкільного навчання і використовується для дослідження ефективності методів психологічної та профорієнтаційної роботи. Застосовують спостереження, бесіду, анкету.

7. Метод порівняння, за допомогою якого проводять аналіз результатів експерименту. Для цього попередньо визначають експериментальні та контрольні групи (класи) учнів. В експериментальних групах (класах) проводять дослідно-експериментальну роботу з досліджуваного питання. У контрольних групах (класах) роботу організують у звичайній, раніше існуючій формі та обстановці.

За результатами професійної діагностики можна проводити консультації. Профконсультація передбачає визначення відповідності індивідуальних особливостей школяра вимогам тієї чи іншої професії [25].

Розрізняють такі види консультацій [25]:

- Діагностичні. Вони спрямовуються на вивчення особистості школяра, притаманних йому здібностей, інтересів, нахилів, що відповідають вимогам тієї чи іншої професії;
- Довідкові, на них учні для себе визначають можливості працевлаштування, вимоги, систему оплати праці, можливості різних професій, перспективи професії;
- Медичні. Дозволяють виявити психофізіологічні властивості учня, стан його здоров'я, фізичні вимоги професії та ін.

Профорієнтаційна діяльність у школі включає в себе трудомістку роботу, що в свою чергу складається з багатьох складових [10, 25]:

1. Навички визначення мети й мотивів є початковою стадією формування структури професійних цілей старшокласників, самооцінювання власних здібностей та ціннісних орієнтацій, можливостей у процесі професійної підготовки з метою досягнення більш повної відповідності самого себе щодо обраної професії.

2. Розкриття складнощів визначення учнем професії і введення поняття про значення саморегуляції при виборі професії впливають на більш уважне й поглиблене вивчення всього матеріалу, що стосується професійної орієнтації.

3. Психологічний супровід профорієнтаційних шкільних заходів виступає як їх кінцевий підсумковий результат проведеної роботи.

1.3. Специфіка організації психодіагностики дітей з порушеннями інтелекту

Психологічна діагностика виступає як основний напрямок в роботі шкільного психолога, вона передбачає діагностику особливостей розвитку дітей на певному віковому етапі (шкільному), діагностику дитячого колективу (класу, групи), учнівського колективу, особливостей внутрішньосімейних стосунків тощо.

Діагностика – у психологічних літературних джерелах визначається як психологічне обстеження людини, шкільних колективів та їх структури, малих груп, моніторинг індивідуального розвитку учнів, визначення причин, що ускладнюють їх розвиток та навчання [24].

У роботі шкільного психолога психодіагностичний напрямок визначається як один з провідних і передбачає проведення діагностики особливостей розвитку дітей на різних етапах шкільного навчання, дослідження шкільного колективу, тобто класу, утворення в ньому груп, тощо, вивчення педагогічного колективу школи.

Плануючи свою роботу з діагностики колективу учнів, або окремого учня шкільному психологу слід враховувати певні положення, а саме [24]:

- проблемну тему, над якою працює навчальний заклад;
- особливості навчального закладу;
- запит адміністрації, вихователів, педагогів щодо діагностики рівня інтелектуальної активності школярів, сформованості когнітивної сфери, характеру, спрямованості особистості, темпераменту, тощо;
- запит батьків школярів (індивідуальна діагностика, діагностика родини);
- вікові особливості дітей;

Психолог обстежує психіку дитини, складає психологічну характеристику або психологічний діагноз, яка може бути використана під час психолого-педагогічного консилиуму; у просвіті батьків, вчителів та дітей; при написанні наукових статей; у медичній резолюції тощо [42].

Основною метою психодіагностичної роботи є встановлення психологічного діагнозу – опис індивідуально-психологічних особливостей особистості (інтелектуальної, емоційно-вольової сфери, рис характеру, системи цінностей, інтересів) або соціально-психологічних особливостей конкретної соціальної групи.

Психолог діагностує рівень інтелектуального розвитку вцілому та особові і міжособистісні особливості. Результативність психологічного обстеження дітей та підведення підсумків на основі отриманих результатів при обстеженні, знаходяться в тісній залежності від того, наскільки використаний комплекс експериментальних методик адекватні об'єкту та завданням психологічного вивчення [42].

Враховуючи те, що у закладі працює не лише психолог, а психологічна служба, до співпраці з психологом залучаються педагоги – проводять педагогічне спостереження за учнями, їх поведінкою, емоційними реакціями у різних ситуаціях.

Психодіагностичне обстеження може проводитися як в індивідуальній так і в груповій формі. Вибір форми психодіагностичного обстеження залежить від мети та методик, які використовує психолог.

Психодіагностичне обстеження передбачає реалізацію трьох етапів. Етапи розташовані в певній послідовності, але в процесі роботи, вони можуть скорочуватись, збігатись, в залежності від конкретної задачі, конкретного випадку. Етапи [44]:

1. Збір даних відповідно до задачі дослідження:

- вивчення запиту від адміністрації, вчителів, батьків, самого учня;
- визначення психологічної проблеми;
- висунення гіпотези про причини явища;

- добір методів дослідження;
- використання методів.

2. Обробка та інтерпретація отриманих даних.

3. Постановка діагнозу – це результат діагностичної діяльності, який направлено з'ясування психологічних особливостей школяра.

Мета психологічного діагнозу полягає у визначенні та оцінці актуального розвитку психологічних особливостей школяра та визначає перспективи подальшого розвитку дитини та визначення психологічних рекомендацій [44].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ДІАГНОСТИЧНОГО НАПРЯМКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ В ОСВІТІ

2.1. **Методологічне забезпечення психологічного супроводу школярів у спеціальній школі**

У навчально-виховному процесі спеціальної школи психодіагностика займає одне з важливих місць, виявлення індивідуальних особливостей школярів, їх психологічних властивостей вкрай необхідне для ефективної організації навчання та забезпечення виховного процесу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що визначення поняття «психодіагностика» трактується вченими та дослідниками по-різному. Так, визначають науково-дослідницьку психодіагностику, що орієнтується на різні запити суспільної практики та науково-прикладну, що направлена на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Зазначається, що зазначені розділи психодіагностики мають і різні задачі досліджень: перша – це визначення і встановлення особливостей психічного розвитку, друга – виявити причини психічного явища [37].

На розроблення методик діагностики психічних явищ впливає сучасний розвиток науки (введення нових наукових понять, розвиток наукових дисциплін, тощо), та сучасні запити суспільства.

На сучасному етапі розвитку психодіагностики особливо слід звернути увагу на роботи вітчизняних учених, а саме: розробку психодіагностики інтелекту та мислення (М.Холодної О.Іванова, О.Самойлова, М.Смульсон, Е.Носенко, Л.Бурлачук, та ін.); психодіагностика емоційної сфери особистості (О. Саннікова, О. Чебикіна та ін.); проблеми вікової та педагогічної психодіагностики (М.Дригус, В.Панок, В.Семиченко, М.Заброцький, О.Дусавицький, С.Болтівець,

Ю.Машбиць, М.Савчина, Ю.Швалба, З.Карпенко та ін.); психодіагностичне забезпечення духовно-морального виховання особистості (І.Бех, Е.Помиткін М.Боришевський, та ін.); психодіагностика в консультативно-корекційному процесі (Т. Титаренко, О. Бондаренко, О. Кочарян, Т. Яценко та ін.); соціально-психологічна діагностика (М.Корнєва, Л.Журавльова, В.Москаленко та ін.); психодіагностика творчої особистості (Музика, Н., А. Коваленко, Моляко, О. І. Маноха, В. Хазратова та ін.).

У психологічній літературі визначаємо різний підхід до визначення поняття «психодіагностика». Так, Моргун В.Ф. вказує, що психодіагностика – це психологічна науково-практична дисципліна, що розробляє якісні та кількісні процедури розпізнавання психічних особливостей особистості [41].

Вчені зазначають, що предметом психодіагностики є способи і засоби виявлення (вимірювання) психічних процесів, властивостей, станів у їхній динаміці, кількісно-якісній специфіці, системних зв'язках і причинних відношеннях [41].

Овчарова Р.В. у своїх роботах психодіагностику у школі висвітлює як самостійну галузь психодіагностики. Він зазначає, що задачею шкільної психодіагностики можна вважати розробку різноманітних методів і процедур дослідження школяра, принципів його організації і, як результату, визначення психологічного діагнозу [29].

Автор визначає психологічний діагноз як всебічний глибокий аналіз особистості, що направлений на виявлення кількісно-якісних особливостей школяра, які визначають утворення причинно-наслідкових зв'язків і спрямовані на розв'язання і подолання виявлених недоліків, підвищення рівня учбової діяльності, забезпечення розвитку психічних властивостей школяра [29].

У більш вузькому розумінні з психологічним діагнозом пов'язують визначення причин відхилень або недоліків у навчальній діяльності дітей з метою їх психолого-педагогічної корекції.

Виділяють етапи психодіагностичного дослідження [34]:

- 1) вивчення практичного запиту;
- 2) формулювання психологічної проблеми;
 - Психодіагностичний метод;
 - Об'єктивний підхід;
 - Суб'єктивний підхід;
 - Проективний підхід;
 - Тести інтелекту;
 - Тести спеціальних здібностей;
 - Тести досягнень;
 - Особистісні опитувальники;
 - Опитувальники станів;
 - Методики суб'єктивного шкалування;
 - Конститутивні, конструктивні, інтерпретативні, катартичні, експресивні, імпресивні, адитивні, рефрактерні, методики.
- 3) висування гіпотез про причини явищ, які спостерігаються;
- 4) вибір методу дослідження;
- 5) використання методу;
- 6) формулювання психологічного діагнозу, який повинен також мати й прогноз подальшого розвитку дитини;
- 7) розроблення рекомендацій, програми психокорекційної або розвивальної роботи з дітьми;
- 8) здійснення цієї програми, контроль за її виконанням.

У системі освіти серед основних психодіагностичних завдань можна виділити такі [39]:

- діагностика психологічної готовності до школи;

- контроль за інтелектуальним та особистісним розвитком учнів;
- виявлення причин дезадаптації дитини до умов шкільного навчання, неуспішності та труднощів у навчанні;
- діагностика порушень розвитку;
- відбір у спеціальні класи та школи на основі вивчення структури здібностей та інтересів конкретного учня;
- оцінка програм та методів навчання, ступеня та характеру їхнього впливу на розвиток учнів;
- оцінка ефективності роботи шкіл та вчителів;
- вирішення проблеми „складних дітей” (з делінквентною або девіантною поведінкою, підвищеною агресивністю або конфліктністю тощо);
- вибір профілю освіти, профорієнтація;
- вирішення різноманітних проблем міжособистісної взаємодії (порушення соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі, конфліктні взаємини між учнями та вчителями, відсутність нормальної взаємодії серед школярів тощо).

Дослідження у спеціальній школі проводяться на всіх ланках навчання. Починаються такі дослідження в початковій школі з метою виявлення готовності учнів до навчання та закінчуючи випускними класами, де надаються різного роду профконсультації щодо професійної визначеності учнів [17].

В початковій школі важливою є адаптація учнів до школи, в якій вони навчатимуться. Це насамперед пов'язано з тим, що прийшовши у клас, перед дитиною постають нові умови: змінюється соціальний статус дитини – з дошкільника на школяра, змінюється провідна діяльність, головною стає навчальна, соціальне оточення і розширюються міжособистісні зв'язки, в перший період може коливатися емоційна сфера, що пов'язана з адаптацією до нових шкільних вимог [17].

Психолог повинен допомогти дитині адаптуватися в умовах школи, побудувати певні відносини з вчителем та однолітками. Важливою передумовою в період адаптації є також уявлення дитини про власне місце в шкільному мікросуспільстві, сприйняття нею власного ставлення до його членів – вчителя та однокласників.

Шкільне життя вчить дитину дотримуватися певних норм і правил. Засвоєння їх та позитивне сприйняття школярем системи взаємин є однією з важливих умов адаптації школярів. Своєчасне надання психологічної допомоги дитині навчання в школі, забезпечить її подальшу успішну навчальну діяльність [36].

Орієнтовні методики дослідження представлено у таблиці 2.1 “Методики дослідження учнів початкової, середньої та старшої шкіл”[16, 36].

Важливим в роботі психолога важливою є діагностична робота. У процесі психологічного обстеження молодших школярів психолог може застосовувати такі діагностичні методики, які в повній мірі допоможуть розкрити особистісну сферу дитини, дослідити мотиваційну сферу та виявити рівень розвитку психічних функцій учнів [16].

У середній ланці навчання дослідження проводиться за тими ж напрямками, що й в початковій, тобто, продовжується дослідження психічних процесів, мотивації навчання та особистісної сфери школярів, так як учні перейшли на новий рівень навчання.

Мета досліджень – виявити готовність дитини до переходу в середню школу. Найкращий період проведення дослідження до початку навчання в середній школі.

Проводяться такі дослідження з метою діагностики рівня пізнавальної діяльності, виявлення сформованості у дитини основних компонентів навчальної діяльності та успішне засвоєння програмного матеріалу на попередній ланці навчання, розроблення психологічного

обстеження взаємовідносин з однокласниками та вчителями та спостереження за розвитком новоутворень ще з молодших класів [16].

Таблиця 2.1

Методики дослідження учнів початкової, середньої та старшої школи

Початкова школа	<i>Дослідження психічних функцій учнів:</i>
	<p><i>Відчуття:</i> “Визначення домінуючого типу відчуття за дією основних аналізаторів”;</p> <p><i>Сприйняття:</i> Методика “Які предмети заховано на малюнках?” (Р.С. Немов);</p> <p><i>Увага:</i> “Коректурна проба (знакова)” (Тест Бурдона);</p> <p><i>Пам’ять:</i> “Дослідження типу пам’яті”;</p> <p><i>Мислення:</i> Методика “Прості аналогії” (А.А. Карелін);</p> <p><i>Уява:</i> Методика “Домалой фігуру” (Е. Торренс).</p> <p><i>Дослідження мотиваційної сфери навчання:</i> Методика “Визначення навчальної мотивації” (М. Гінзбург).</p> <p><i>Дослідження особистісної сфери:</i> “Кольоро-малюнковий тест діагностики психічних станів” (А.О.Прохоров).</p>
Середня школа	<i>Дослідження психічних функцій:</i>
	<p><i>Відчуття:</i> “Визначення домінуючого типу відчуття за дією основних аналізаторів”;</p> <p><i>Сприйняття:</i> “Виділення суттєвих ознак” (Т.Д. Марцинківська);</p> <p><i>Увага:</i> “Коректурна проба (буквенна)” (Тест Бурдона);</p> <p><i>Пам’ять:</i> Методика “Запам’ятовування десяти слів” (О. Лурія);</p> <p><i>Мислення та уява:</i> “Стандартизована методика для визначення рівня розумового розвитку школярів” (Е. Замбацявічене).</p> <p><i>Дослідження мотивації навчання:</i> “Методика визначення мотивації навчання” (Н.Г. Лусканова).</p> <p><i>Дослідження особистісної сфери:</i> “Визначення спрямованості особистості” (Б. Басса).</p>
Старша школа	<i>Дослідження особистісної сфери:</i>
	<p>Методика “Автопортрет” (Е.С. Романов, С.Ф. Потьомкін).</p> <p><i>Дослідження психологічного клімату колективу учнів:</i> “Вивчення психологічного клімату колективу учнів” (Т.П. Галкіна);</p> <p><i>Дослідження професійних здібностей, схильностей учнів:</i> “Опитувальник для визначення професійної готовності” (Л.Н.Кабардова).</p>

На основі результатів дослідження планується наступна робота психолога та педагогів щодо подальшого розвитку і навчання учнів. У діяльності психолога в середній школі є спостереження за розвитком дітей з метою виявлення дезадаптації та можливих труднощів, що потребують комплексної допомоги з боку педагогів.

Вибір професії для учнів з вадами інтелекту є надзвичайно важливим і відповідальним завданням спеціальної школи. Адже від його правильності залежить успішність соціальної адаптації школяра. Провідна роль у ознайомленні учнів з різними видами професійної діяльності належить психологу, який проводить діагностичне обстеження з метою виявлення інтересів та професійної схильності учнів [10].

За результатами діагностики проводяться професійні консультації, мета яких є встановлення відповідності індивідуальних психологічних і особливостей вимогам тієї чи іншої професії.

2.1.1. Методологія організації обстеження учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями

Коли дошкільники вперше приходять до спеціальної школи вони представляють собою строкату групу дітей, але з часом все помітнішими стають їхні індивідуальні відмінності і особливості, за рівнем інтелектуального та особистісного розвитку, за характером психічного розвитку, вони індивідуально сприймають інструкції, по-різному реагують на них реагують. Одні, здатні виконати тести і методики, що призначені для 5 -річних дошкільників, інші - призначені для дорослих.

Чітко це прослідковується у психодіагностичних методиках, що використовуються для дослідження рефлексії, самооцінки, оцінювання навколишнього середовища і т.д. Тому, перед застосуванням діагностичних методик для вивчення психічних станів і процесів дітей молодшого шкільного віку, а особливо школярів з інтелектуальними

порушеннями, необхідно впевнитися в їхній доступності і адаптованості для даної категорії дітей [1, 29 та ін.].

Експериментальні дані, що стосуються психологічної готовності дошкільнят, а саме дітей 6 -7-річного віку до шкільного навчання свідчать, що від 50% до 80% майбутніх першокласників не готові до шкільних навантажень, не здатні засвоювати матеріал шкільної програми в повному обсязі. Виявляється певна дисгармонія їх фізичного і психологічного віку[3].

Виявлено, що якщо завдання, які пропонуються дитині в ігровій формі і це обов'язково необхідно враховувати у психодіагностуванні дітей, результати тестування виявляються кращими. Якщо школяреві запропонувати адаптований, доступний, але не цікавий тест, виконання якого потребує вольових зусиль, концентрації уваги, тощо, дитина може не впоратися із завданням, саме через недостатній рівень індивідуально-психологічного розвитку [19].

Методики, які використовуються в початкових класах, допомагають визначити рівень розвитку учнів. Такі методики доступні для виконання дітьми. Але, так як це учні з вадами інтелекту, вони потребують словесної, наочної допомоги при виконанні [19].

Для використання у молодших класах спеціальної школи рекомендується наступна батарея психолого – педагогічних методик, що дозволяють всебічно продіагностувати школяра, визначити динаміку розвитку його психічних процесів та визначити шляхи корекційної роботи:

- Методика «Визначення домінуючого типу відчуття» за дією основних аналізаторів» спрямована на визначення типу відчуття дітей;
- “Які предмети заховано на малюнках?” (Р.С.Немов) досліджує рівень розвитку сприйняття дитини;
- “Коректурна проба” (Тест Бурдона) допомагає виявити швидкість розподілу і переключення уваги, її обсяг і стійкість;

- “Дослідження типу пам’яті” спрямована на визначення переважаючого типу пам’яті;
- методика “Прості аналогії” (А.А.Карелін), за її допомогою можна дослідити логічність та гнучкість мислення дитини;
- “Домалюй фігуру” (Е.Торренс) допомагає у вивченні оригінальності рішення завдань на уявлення;
- методика “Визначення навчальної мотивації” (М.Гінзбург) допомагає визначити мотиви навчання дитини;
- “Кольоро-малюнковий тест для діагностики психічного стану молодших школярів” (А.О.Прохоров), який дозволяє діагностувати психічні стани молодших школярів в процесі навчальної діяльності.

Перевагою методик є те, що їх можна проводити без попередньої підготовки дітей. Проте мають бути створенні такі умови, які б дозволили дитині в найбільш сприятливій формі розкритися та досягти особистісно значущих результатів [36].

Для організації дослідження психологу потрібно завчасно підготувати весь необхідний матеріал для його проведення. При організації дослідження, слід враховувати вік дітей та динаміку працездатності дітей. Тому проводити дослідження слід не більше 15 хвилин.

Якщо дослідження складаються з декілька етапів, то обов’язково робити відпочинок між етапами виконання завдань. Для отримання ефективних результатів, слід проводити такі дослідження в ізолюваних від шуму кімнатах, щоб сконцентрувати увагу дітей на виконня завдань.

Бажано проводити діагностику в першій половині дня, поки зберігається активність дітей, так як в кінці робочого дня знижується потенціал працездатності дітей через стомлюваність. Слід звернути увагу на те, як дитина поводить під час виконання завдань, наскільки вона орієнтується в них, чи виконує поетапно, зробивши одне переходить до іншого чи виконує непослідовно. Не можна підганяти дитину при

виконанні завдань, тому що при збільшеній кількості виконання, порушується якість та ефективність отриманих результатів [36].

Процедура дослідження проводиться в три етапи: дослідження психічних функцій, мотиваційної сфери та особистісної.

1. “Визначення домінуючого типу відчуття за дією основних аналізаторів” [36] (Додаток А).

Мета: визначити за допомогою методики домінуючого типу відчуття у дітей.

Обладнання: бланк-опитувальник, олівець.

Хід дослідження: учню надається інструкція щодо виконання завдання. Дитині дається бланк-опитувальник, який включає в себе 48 тверджень. Необхідно відповідати на всі твердження “згодний” чи “не згодний”.

Обробка та аналіз даних: до методики включена таблиця (Додаток А), яка допоможе правильно визначити тип відчуття. В нею включені три типи, до яких входять належні аналізатори та напроти них цифри номерів тверджень, на які відповідали. В цій таблиці необхідно обвести кружечком ті номери тверджень, на які дали відповідь “згодний (на)”. Потім потрібно підрахувати, в якому розділі в таблиці отрималося найбільше кружечків – це і є домінуючий тип сприймання.

Тип А (зоровий аналізатор): Наприклад – “не бачив цього”, “помітив чудову особливість” тощо. Типу А більше говорять малюнки, світлини, образні описи, ніж слова. Люди, що приналежні до типу А, спроможні миттєво схоплювати те, що можна побачити: кольори, форми, лінії, гармонію, безлад.

Тип В (дотик, нюх, смак): Сприйняття та враження даного типу людей, головним чином пов’язане з дотиком, інтуїцією, здогадами. У розмові вони цікавляться внутрішніми переживаннями.

Тип С (слуховий аналізатор): “не розумію, що ти мені говориш”, “ця звістка для мене погана”, – це характерні риси для даного типу людей. Велике значення цьому типу людей надається акустичному сприйняттю: звуки, слова, музика, шумові ефекти.

2. Методика “Які предмети заховано на малюнках?” (Р.С. Немов)
[26] (Додаток Б).

Мета: визначити рівень розвитку сприйняття дитини.

Обладнання: контурні малюнки, на яких “заховані” відомі дитині предмети.

Хід дослідження: дитині подають інструкцію та показують малюнки. Час виконання дослідження обмежується однією хвилиною. Але якщо за цей час дитина не справилася із завданням, одну хвилину, то фіксують час затрачений дитиною на виконання такого завдання.

Якщо ж дитина не знайшовши на попередньому малюнку всі предмети, починає поспішати, переходячи на інший, необхідно зупинити дитину та запропонувати пошукати ще раз предмети на малюнку. Загальне число предметів на малюнках, складає 14.

В інструкції нагадують, що ці предмети дитині відомі. Вони «заховані» на малюнках і їх потрібно послідовно віднайти.

Обробка та аналіз даних здійснюється за 10-бальною шкалою, що показує результати про рівень розвитку сприйняття школярів.

10 балів – дитина назвала всі 14 предметів, витративши на пошук менше ніж 20 секунд. *8-9 балів* – дитина назвала всі 14 предметів, затративши на їх пошук від 21 до 30 секунд. *6-7 балів* – дитина знайшла та назвала всі предмети за час від 31 до 40 секунд. *4-5 балів* – дитина назвала 14 предметів від 41 до 50 секунд. *2-3 бали* – дитина справилася із завданням від 51 до 60 секунди. *0-1 бал* – за час, більший від 60 секунд, дитина не змогла вирішити завдання з пошуку й назви усіх предметів, “захованих” у трьох частинах малюнка.

Висновки про рівень розвитку: 10 балів – дуже високий. 8-9 балів – високий. 4-7 балів – середній. 2-3 бали – низький. 0-1 бал – дуже низький.

3. Тест “Коректурна проба” (Тест Бурдона) [36].

Мета тесту: виявити швидкість розподілу і переключення уваги, її обсяг і стійкість.

Обладнання: коректурна матриця з фігурами, олівець для дитини, секундомір.

Хід дослідження: обов’язково надається інструкція щодо виконання завдань і зразок. Дитині пропонується уважно розглянути таблицю з фігурами та якнайшвидше закреслити різними способами три різні елементи у своїй таблиці. Квадрат – поперечною, коло – вертикальною, а зірочку – хрестиком. Перед дитиною обов’язково поставити зразок.

Починати та закінчувати за командою педагога. Припиняють роботу, коли дитина закінчує переглядати десятий рядок, де усього розглянуто та оброблено 100 знаків. Фіксується час виконання завдання та кількість допущених помилок.

Для одержання інформації про працездатність дитини через кожні 30 секунд дорослий ставить на бланку кольоровим олівцем оцінки, але попередивши про це дитину. Далі підраховується кількість переглянутих знаків за кожні 30 секунд і складається графік продуктивності (по вертикалі відкладається кількість переглянутих знаків за кожні 30 секунд, а по горизонталі – витрачений на роботу час – 30-секундними відрізками).

Обробка та аналіз даних здійснюється на основі рівнів:

Низький – завдання виконувалося понад 10 хвилин, помилки майже в кожному рядку і їх кількість перевищує 20.

Середній – витрачений час до 7 хвилин, помилок до 10.

Вище середнього – витрачено часу до 6 хвилин, допущено 3-4 помилки.

Високий – витрачено до 5 хвилин, допущено 1-2 помилки.

При побудові графіка працездатності враховується: якщо крива на графіку має тенденції до деякого підвищення наприкінці роботи, рівномірну висоту лінії посередині й невелике спадання на початку – це нормальна крива працездатності.

Якщо крива працездатності має різкі коливання по всій довжині чи знижується наприкінці роботи, це свідчить про стан швидкого виснаження уваги. У цьому разі необхідно звернутися до фахівця.

4. Методика “Дослідження типу пам’яті” [22].

Мета: визначення переважаючого типу пам’яті.

Обладнання: чотири рядів слів, записаних на окремих картках та секундомір.

Хід дослідження: надається інструкція щодо виконання завдань. Учні повідомляють, що йому буде зачитано ряд слів, які він повинен намагатися запам’ятати і за командою експериментатора записати їх.

Зачитується перший ряд слів. Інтервал між словами при зачитуванні – 3 секунди; записувати їх учень повинен після 10-секундного перериву після закінчення читання всього рядка; після виконання завдання до кожного ряду слів, учню надається відпочинок 10 хвилин.

Запропонувати учню самостійно про себе прочитати слова другого ряду, які експонуються на протязі 1 хвилини, і записати всі запам’ятовані ним слова. Відпочинок 10 хвилин.

Експериментатор зачитує учню слова третього ряду, а піддослідний пошепки повторює кожне з них і потім записує на аркуші запам’ятовані слова. Відпочинок 10 хвилин.

Потім учню показуються слова останнього четвертого ряду та зачитуються йому. Учень повинен повторювати кожне слово пошепки. Потім записати всі слова, що запам’ятав на аркуші. Відпочинок 10 хвилин.

Обробка та аналіз даних: про переважаючий тип пам’яті піддослідного можна зробити висновок, підраховуючи коефіцієнт типу

пам'яті (С). $C = a/10$, де а – кількість правильно відтворених слів. Тип пам'яті визначається по тому, в якому ряду було більше відтворено слів. Тобто, чим ближче коефіцієнт пам'яті до одиниці, тим краще розвинений даний тип пам'яті у дитини.

5. Методика “Прості аналогії” (А.А.Карелін) [16].

Мета: дослідити логічність та гнучкість мислення дитини.

Обладнання: бланк, в якому запечатані два ряди слів за зразком.

Хід дослідження: учень вивчає пару слів, що розміщені зліва, встановлюючи між ними логічний зв'язок, а потім за аналогією будують пару праворуч, вибираючи із запропонованих потрібне поняття. Якщо дитина не може зрозуміти, як це виконується, одну пару слів можна розібрати разом з нею.

Обробка та аналіз даних: про високий рівень логічного мислення свідчить 8-10 правильних відповідей, про хороший – 6-7 відповідей, низький рівень – менше, ніж 5 слів.

6. Методика “Домалюй фігуру” (Е.Торренс) [42].

Мета: вивчення оригінальності рішення завдань на уявлення.

Обладнання: набір із 20 карток з однієї гілки, кружок-голова з двома вухами і т. д., прості геометричні фігури (круг, квадрат, трикутник тощо), кольорові олівці, аркуш.

Хід дослідження: учню необхідно домалювати кожну з фігур так, щоб отримався гарний малюнок.

Обробка та аналіз даних: кількісна оцінка ступеня оригінальності проводиться підрахунком кількості зображень, які не повторювались у дитини і не повторювались ні у кого із дітей групи. Однаковими вважаються ті малюнки, в яких різні еталонні фігури перетворювались в один і той самий елемент. Підрахований коефіцієнт оригінальності співвідносять з одним із шести типів рішення задачі на уяву.

Нульовий тип характеризується тим, що дитина ще не сприймає завдання на створення образу уявлення з використанням заданого елемента. Вона не домальовує його, а малює поряд щось своє, тобто за вільною фантазією.

Перший тип – дитина домальовує фігуру на картці так, що отримується зображення окремого об'єкту (дерево), але зображення контурне, схематичне, лишене деталей.

Другий тип – також зображується окремий об'єкт, але з різноманітними деталями.

Третій тип – зображуючи окремий об'єкт, дитина вже включає його в який-небудь уявний сюжет (не просто дівчинка, а дівчинка, що робить зарядку).

Четвертий тип – дитина зображує декілька об'єктів по уявному сюжету (дівчинка гуляє з собакою).

П'ятий тип – задана фігура використовується якісно по-новому. Якщо в 1-4 типах вона виступає як основна частина картинки, яку малювала дитина (кружок-голова), то тепер фігура включається як один із другорядних елементів для створення образу уявлення (трикутник уже не дах, а стержень олівця, яким дитина малює картину).

7. Методика “Визначення навчальної мотивації” (М. Гінзбург)
[16].

Мета: визначити мотиви навчання дитини.

Обладнання: шість карток із схематичним зображенням фігур, розповіді.

Хід дослідження: учню надається інструкція щодо виконання завдання.

Дитині пропонується прослухати зачитані розповіді, на які потім їй слід подумавши дати відповіді. Так дитина послідовно здійснює три вибори, при цьому вказує на відповідну картинку і пояснює її. Якщо

пояснення дитини не досить чіткі, їй ставлять контрольне запитання: “А як цей хлопчик сказав?”

Обробка та аналіз даних: вибір дитини фіксується у протоколі проміжного результату та за номерами обраних карток складається загальна думка про мотиви навчання. *Картка №1:* жіноча постать, що схилилася вперед із вказівним жестом; перед нею дитина з портфелем у руках (зовнішній мотив). *Картка №2:* постать дитини, що сидить за партою (навчальний мотив). *Картка №3:* постаті двох хлопців, що грають у м'яча (ігровий мотив). *Картка №4:* дві постаті, зображені спиною одне до одного; у тієї, що вище, в руках портфель, у тієї, що нижче, – іграшковий автомобіль (позиційний мотив). *Картка №5:* постать із портфелем у руках рухається у бік будинку (соціальний мотив). *Картка №6:* Постать дитини, що тримає в руках розкритий зошит (мотив одержання балу).

8. “Кольоро-малюнковий тест для діагностики психічного стану молодших школярів” (А.О.Прохоров) [36].

Мета: діагностувати психічні стани молодших школярів в процесі навчальної діяльності.

Обладнання: аркуш паперу (на якому з лівої сторони має бути зображений квадрат розміром 50х50 мм, кольорові олівці: червоний, синій, жовтий, зелений, чорний, коричневий, оранжевий, блакитний, рожевий.

Хід дослідження: учням дається інструкція щодо виконання. Процедура проходить в два етапи. На першому етапі потрібно дати учням лист та олівці. На листі зображений зліва квадрат. В ньому необхідно намалювати будь-яким олівцем свій стан чи настрій в даний момент. Якщо стан не можна намалювати одним кольором, то потрібно квадрат поділити на декілька частин та малювати в ньому різними кольорами.

При цьому рекомендується на дошці показати крейдою, як можна розділити цей квадрат на частини (однією чи двома діагоналями,

горизонтальною лінією тощо). Якщо у когось із дітей виникли запитання, пояснити як потрібно виконувати ще раз.

Після того, як учні справилися із завданням, переходять до другого етапу. Учням пропонується ще раз поглянути на свій малюнок та подумати, на що схожий їхній стан, у вигляді якого образу вони його уявили та намалювали. Це можуть бути предмети, що часто оточують: парта, дошка, клас, чи яких тут зовсім немає, але на них схожий стан. Наприклад, квітка, м'яч, сонце, дощ тощо. Якщо хтось затрудняється свій стан одним образом чи кольором, то можна зобразити цілу композицію (малюнок). Малювати потрібно з правої сторони аркуша від квадрата.

Обробка та аналіз даних: При обробці результатів слід звертати увагу на особливості зображення, а саме: обрані кольори, розміри малюнка на аркушах. Наявність сильної штриховки, малі розміри малюнка свідчать про неблагополучний психічний стан дитини, напруження, скутості, в той час, як великі розміри часто говорять навпаки. Зробити висновок та отримати результати допоможе ключ до обробки результатів.

Загалом психодіагностування дитини покликане з'ясувати динаміку її розвитку, своєчасно виявити задатки і здібності, причини відставання (вт. ч. у навчанні), невихованості, надати вчителям, батькам науково обґрунтовані рекомендації щодо роботи з нею.

2.1.2. Методологія обстеження школярів з інтелектуальними порушеннями середньої ланки

Методики, які використовуються в середній школі, учні можуть виконувати самостійно під наглядом психолога, проте деякі все ще потребують додаткової допомоги при їх виконанні.

Організація та процедура дослідження проводиться так само, як в початкових класах. Методики можна проводити без попередньої підготовки учнів. Проте створити сприятливі умови для дослідження

учнів, які б допомогли досягти значущих результатів та завчасно підготовлених необхідних матеріалів для дослідження.

Методики дослідження [16]:

- Методика “Виділення суттєвих ознак” спрямована на дослідження рівня розвитку сприйняття в учнів;
- “Коректурна проба” (Тест Бурдона) досліджує міри концентрації і стійкості уваги;
- “Методика запам’ятовування десяти слів” (О. Лурія) спрямована на визначення обсягу короткочасної та відстроченої пам’яті;
- “Стандартизована методика для визначення рівня розумового розвитку школярів” (Е. Замбацявічене) застосовується на дослідження уяви та розумових здібностей учнів [9];
- “Визначення мотивації навчання” (Н.Г.Лусканова) визначає рівень шкільної мотивації [19];
- Методика “Визначення спрямованості особистості” (Б. Басса) виявляє особистісну направленість дітей.

1. Методика “Виділення суттєвих ознак” [17].

Мета: дослідити рівень розвитку сприйняття в учнів.

Обладнання: аркуш з тестовим завданням, олівець.

Хід дослідження: учням роздається аркуш з тестовими завданнями та дається інструкція щодо виконання завдання. Дається одинадцять завдань. Необхідно знайти одне слово, яке стоїть перед дужками і далі п’ять в дужках. Дітям слід пояснити, що слова, які стоять в дужках, мають відношення до того, що стоїть перед дужками. Треба вибрати лише два, та підкреслити їх. Слова в завданнях підібрані таким чином, щоб учні могли уловити його абстрактне значення тих чи інших понять.

Обробка та аналіз даних: результати слід обговорити з досліджуваним, вяснити, чи наполягає він на своїх неправильних відповідях, і чим пояснює свій вибір.

2. “Коректурна проба” (Тест Бурдона) [16].

Мета: дослідження міри концентрації і стійкості уваги.

Обладнання: бланк з рядами розташованих у випадковому порядку букв (цифр, фігур) або газетний текст.

Хід дослідження: перед початком виконання завдання учням надається інструктаж щодо виконання. Піддослідний повинен переглядаючи бланк, ряд за рядом, викреслити в вказані в інструкції букви або знаки.

В першій інструкції дається завдання учням на бланку з буквами викреслити, ряд за рядом переглядаючи, усі букви «І». Через кожні 60 секунд по команді «рися», відмітити вертикальною рисою місце бланка, де застала команда зупинки. Час роботи – 5 хвилин.

В інструкції №2 необхідно на бланку подумки відкреслити перший ряд. Головне завдання – переглядаючи ряди знаків зліва направо, викреслювати ті знаки, які є першими в ряду. Потрібно це виконувати швидко та точно. Час – 5 хвилин.

Обробка та аналіз даних: оцінюємо концентрацію уваги та стійкість, що визначають рівень працездатності дитини.

Для оцінки концентрації уваги застосовується така формула: $K = P \cdot R / n$ або $K = R / n$; P – число проглянутих рядків, n – кількість помилок (помилкових закреслень, пропусків).

Для оцінювання стійкості уваги застосовується формула: $A = S / t$, підраховується кожні 60 секунд, де A – темп виконання, S – кількість проглянутих букв, t – час виконання.

За результатами виконання можна побудувати «графік виснаженості» за кожен інтервал, що відображає стійкість уваги та працездатність в динаміці. Нормою є переглянуто 850 знаків і більше. В концентрації допускається 5 помилок і менше.

3. *“Методика запам’ятовування десяти слів” (О. Лурія)[31]*
(Додаток В).

Мета: спрямована на визначення обсягу короткочасної та відстроченої пам’яті.

Обладнання: набір із 10 односкладових чи двоскладових слів, не пов’язаних за змістом, бланк.

Хід дослідження: учням надається інструкція, в якій говориться про порядок виконання завдання. Педагог зачитує учням десять слів. Коли він закінчив, учні повинні відразу ж повторити те, що запам’ятали. Можна повторювати в будь-якому порядку.

Коли дитина повторює слова, потрібно ставити у протоколі хрестик під цим словом. Потім продовжується інструктування, на якому учням знову зачитують слова, які треба повторити – і ті, які вже були названі, і ті, що першого разу були пропущені.

Можна також відтворювати у будь-якому порядку. Знову ставити у бланку хрестики під тими словами, які повторила дитина. Далі просять дитину повторити їх ще 3-й, 4-й, 5-й раз. При цьому ніяких нових інструкцій не додають, просто говорять: *“Назви слова ще раз”*. Не допускаються жодні розмови з боку дитини. Після п’ятиразового повторення слів робиться перерва на 50-60 хвилин, після чого дитині знову потрібно пригадати й назвати слова.

Обробка та аналіз даних: визначається рівень розвитку пам’яті дитини.

Рівні розвитку уваги: *Низький* – після першого озвучування слів дитина запам’ятала 2 із них, після 5-го повторення – 5. *Середній* – першого разу дитина повторила 3-4 слова, на п’ятий – до 7-ми слів. *Добрий* – перший раз дитина повторила 5-6 слів, п’ятий – до 8-ми слів. *Високий* – перший раз дитина повторила 7-10 слів, п’ятий – 9-10 слів.

4. “Стандартизована методика для визначення рівня розумового розвитку школярів” (Е. Замбацявічене) [9].

Мета: дослідження уяви та розумових здібностей учнів.

Обладнання: протокол обстеження, чотири субтести з 40 вербальними завданнями.

Хід дослідження: перед початком виконання завдань, учням надається інструкція до кожного субтесту окремо.

До складу *1 субтесту* входять завдання, які вимагають від учнів диференціацію суттєвих ознак предметів або явищ від несуттєвих, тобто другорядних. За результатами виконання завдань субтесту можна скласти враження про запаси знань кожного досліджуваного учня.

2 субтест складається із завдань, що представлені у словесному варіанті, виключення “п’ятого зайвого”. Дані, що отримуємо при використанні цієї методики, дають можливості уявлення про оволодіння операціями узагальнення та абстрагування, а також про здатність учня виділяти суттєві ознаки предметів або явищ.

В *3 субтесті* завдання спрямовані на умовиводи за аналогією. Для їх виконання досліджуваному потрібно уміти встановлювати логічні зв’язки та відносини між поняттями.

За допомогою *4 субтеста* ми можемо виявити в учнів уміння узагальнювати (необхідно назвати поняття, що поєднує два слова, які входять в кожне завдання субтесту).

Кожному завданню характерна певна оцінка в балах, яка підсумовує ступінь його складності. Загальний результат за кожний субтест визначається шляхом додавання балів за усіма 10 завданнями.

У перших трьох субтестах правильні відповіді виділено курсивом, а в четвертому – подано в дужках.

Результати у балах і рівень розумового розвитку учня фіксуються у протоколі обстеження, що заводиться на кожного учня.

Обробка та аналіз даних здійснюється у балах за кожним завданням шляхом додавання усіх правильних відповідей за даним субтестом. Максимальна кількість балів, яку може отримати школяр за виконання 1-2 субтестів, – по 26 балів, 3 – 23 бали, 4 – 25 балів. Таким чином, загальна максимальна оцінка за всіма чотирма субтестами становить 100 балів.

Обробка та аналіз результатів: *100-80 балів* – високий рівень розумового розвитку; *79-60 балів* – середній рівень; *59-40 балів* – недостатній (нижчий за середній) рівень розвитку; *39-20* – бнизький рівень розвитку; менший за *20 балів* – дуже низький рівень.

При обговоренні результатів необхідно враховувати не тільки загальний рівень розвитку, а й роль кожної складової у загальному результаті. Важливо оцінити, наскільки в учнів гармонійно розвиненні інтелектуальні вміння, що діагностуються, а також який із параметрів суттєво поліпшує або погіршує результат.

5. Методика “Визначення мотивації навчання” (Н.Г. Лусканова)

[19] (Додаток Г).

Мета: визначити рівень шкільної мотивації в учнів середньої школи.

Обладнання: анкета із 10 запитаннями, олівець.

Хід дослідження: Перед початком учням надається інструкція. Анкета може використовуватися у двох варіантах: запитання можуть зачитуватися, а учень відповідає, записуючи відповіді на аркуш або анкети запечатані даються учню, де їм потрібно лише обвести їх відповідь.

Обробка та аналіз даних: за кожну *першу відповідь* – 3 бали; *проміжну* – 2 бали; *останню* – 0 балів.

Мотивація навчання оцінюється в п’яти рівнях.

1 рівень: 25-30 балів (максимально високий рівень). Такі діти відрізняються наявністю високих пізнавальних мотивів, прагненням найбільш успішно виконати всі поставлені школою вимоги. Вони дуже

чітко слідують всім вказівкам учителя, добросовісні та відповідальні, сильно переживають, якщо отримують незадовільні оцінки або зауваження педагога.

2 рівень: 20-24 бали – хороша шкільна мотивація. Подібні показники мають більшість учнів початкових класів, успішно справляючись з навчальною діяльністю. В малюнках на шкільну тему, вони також відображають навчальні ситуації, а при відповідях на запитання виявляють меншу залежність від жорстких вимог і норм.

3 рівень: 15-19 балів – позитивне відношення до школи, але школа більше цікавить поза навчальними сторонами. Такі діти достатньо благополучно почувають себе в школі, однак частіше ходять до школи, щоб поспілкуватися з друзями, учителями. Їм подобається почувати себе учнями, мати гарний портфель, ручки, зошити.

4 рівень: 10-14 балів – низька шкільна мотивація. Такі учні відвідують школу неохоче, пропускають заняття. Відчувають серйозні труднощі в навчанні. Знаходяться в стані нестійкої адаптації до школи. В малюнках на шкільну тему такі діти зображують ігрові сюжети, хоч вони пов'язанні зі школою та в ній присутні.

5 рівень: нижче 10 балів – негативне ставлення до школи, шкільна дезадаптація. Такі діти відчувають серйозні труднощі у школі: вони не справляються зі шкільною діяльністю, відчувають проблеми в спілкуванні з однокласниками, у взаємовідносинах з учителями. В інших ситуаціях можуть проявляти агресію, відмовлятися виконувати ті або інші завдання, діяти за правилами, дотримуватись норм. Часто спостерігається порушення нервово-психічного здоров'я.

6. Методика “Визначення спрямованості особистості” (Б. Басса) [36].

Мета: визначити особистісну направленість дітей.

Обладнання: анкета з твердженнями.

Хід дослідження: учням роздаються анкети, на яких 27 тверджень, в кожному з яких можливі три варіанти відповідей. Піддослідний має вибрати лише одну, яка відповідає дійсності або зовсім від неї далека. Відповідь “найбільше” – 2 бали, “найменше” – 0 балів, залишена необраною – 1 бал.

Перед початком виконання завдання, учням дається інструкція щодо його виконання.

На 27 тверджень дано по три відповіді А, Б, В. Кожна з цих букв підлягає відповіді. Необхідно вибрати з кожного твердження ту букву, яка найбільше характеризує кожного. Відповіді позначати буквами (А, Б, В) та записати в анкету з номерами, що відповідають 1-27 під рубрикою “більше всього”. Потім слід відповідати під рубрикою “менше всього”, вибираючи під буквою твердження найбільш цінне для вас. Останні відповіді ніде не записуються.

Обробка та аналіз даних: бали, набрані по 27 твердженням, підраховуються для кожного виду спрямованості окремо.

За методикою виділяються наступні спрямованості:

1. *Спрямованість на себе (Я)* – орієнтація на пряме нагородження та задоволення безвідносно праці та однокласників, агресивність в досягненні цілей, тривожність.

2. *Спрямованість на спілкування (С)* – прагнення при будь-яких умовах підтримувати відносини з людьми, орієнтація на спільну діяльність, але частіше для виконання конкретних завдань та надання щирої допомоги, залежність від групи, орієнтація на соціальне схвалення, потреба в привязаності та емоціональних відносинах з групою.

3. *Спрямованість на справи (С)* – зацікавленість в рішенні ділових проблем, виконання роботи як можна краще, орієнтація на ділове співробітництво, можливість відстоювати в інтересах справи особисті думки, яке корисне для досягнення спільної цілі.

2.1.3. Методологія діагностики випускників спеціальної школи

Підлітковий вік є одним з найскладніших, як для самої дитини в її онтогенезі, так і для оточуючих її дорослих, членів родини, вихователів, вчителів і, зокрема, шкільного психолога.

У підлітковому віці школярі намагаються показати свою незалежність і самостійність від дорослих.

Якщо у молодшому шкільному віці дитина згодна підкорятися авторитетам, батькам, вчителям, тренерів, тощо, то у підлітковому віці значно більше довіряє своїм друзям. Така самостійність відносна і вважається виявом негативної реакції на слова і дії дорослого [25].

Виготський Л.С. пропонує розглядати підлітковий вік з точки зору інтересів, що визначають структуру спрямованості реакцій. Наприклад, особливості поведінки підлітків (падіння шкільної успішності, погіршення відносин з батьками ін.) Можна пояснити корінний перебудовою всієї системи інтересів в цьому віці.

Ельконін Д.Б., називає підлітковим віком період 11-17 років, ґрунтуючись на критерії змін провідних форм діяльності. Але поділяє його на два етапи: середній шкільний вік (11-15 років), коли провідною діяльністю є спілкування, і старший шкільний вік (15-17 років), коли провідною стає навчально-професійна діяльність.

Слід зазначити, що Л.С. Виготський і Д.Б. Ельконін розглядали підлітковий вік як в нормі стабільний, незважаючи на те, що реально він може протікати досить бурхливо. Часом, що відокремлює підлітковий вік від молодшого шкільного та юнацького, Л.С. Виготський вважав кризи 13 і 17 років, відповідно. Д.Б. Ельконін і Т.В. Драгунова розглядають вік 11-12 років, як перехідний від молодшого шкільного до підліткового періоду. Кризою, що відокремлює підлітковий вік від юнацького, Д.Б. Ельконін вважає кризу 15 років, а відокремлює юність від дорослості - криза 17 років.

Змістом психічного розвитку підлітка поява стійкості самооцінки і образу «Я», уявлення про своє тілесному вигляді, порівняння і оцінка себе з точки зору еталонів «мужності» і «жіночності» Особливість фізичного розвитку можуть бути причиною зниження у підлітків самооцінки і самоповаги, приводити до страху поганої оцінки оточуючими. Недоліки зовнішності (реальні чи уявні) можуть переживати дуже болісно аж до повного неприйняття себе, стійкого почуття неповноцінності [18].

Провідним мотивом поведінки підлітка є прагнення знайти своє місце серед однолітків. Відсутність такої можливості дуже часто призводить до соціальної адаптованість і правопорушень.

Підлітки частіше починають спиратися на думку своїх однолітків. Якщо у молодших школярів підвищена тривожність виникає при контактах з незнайомими дорослими, то у підлітків напруженість і тривога вище в стосунках з батьками і однолітками. Прагнення жити за своїми ідеалам, вироблення цих зразків поведінки може призводити до зіткнень поглядів на життя підлітків та їхніх батьків, створювати конфліктні ситуації. У зв'язку з бурхливим біологічним розвитком і прагненням до самостійності у підлітків виникають труднощі і у взаєминах з однолітками.

Упертість, негативізм, образливість і агресивність підлітків є найчастіше емоційними реакціями на невпевненість в собі [18].

Підкреслена прагнення до незалежності вимагає надання їм більшої самостійності в тестуванні, ніж це можна дозволити дітям віком молодшого шкільного віку. Цілком припустимо, наприклад, дати можливість підлітку відійти від точного формулювання інструкції, супроводжуючої тестування, і щось зробити по-своєму, не на шкоду цілям і результатам тестування, наприклад, будь-яким оригінальним способом, відмінним від нормативного, вирішити запропоновану задачу. Взагалі, нетривіальність мислення в цьому віці служить одним з важливих ознак інтелектуальної розвиненості навіть в тому випадку, якщо підліток не до кінця справляється із завданням [10].

В зв'язку з цим, що багато тести, призначені для визначення рівня інтелектуального розвитку, мають стандартизовані рішення задач, але в той же час допускають і відхилення від них. По відношенню до підлітків можна значно послабити вимогу пошуку стандартного рішення, з огляду на їх прагнення до оригінальності і самостійності. Крім того, підкреслює схвалення і позитивна оцінка з боку дорослих людей саме нестандартних рішень підлітка дозволяють одержувати дані, що повністю відображають його рівень інтелектуального розвитку. В іншому випадку відсутність інтересу і небажання вирішувати тестові завдання може бути помилково прийнято за низький рівень розумового розвитку. Підвищений, увагу підлітка до самопізнання створює сприятливі умови для застосування в процесі їх тестування методик, що дозволяють отримувати цікаві та корисні відомості про себе [18].

Методики для дослідження випускників проводяться в три етапи, спрямовуючись на дослідження їх розвитку як особистостей, професійне визначення та виявлення і попередження конфліктів між однолітками. Їх можна проводити без попередньої підготовки, але вони можуть більше зайняти часу, ніж в початковій та середній школі [15].

Психологу також слід завчасно підготувати потрібний матеріал. Якщо школярі швидко втомлюються при виконанні завдань, слід зробити відпочинок. Не потрібно підганяти при виконанні завдань, це впливає на результат, який через швидкість, неухважність, погану зосередженість може отриматися хибним. Слід звернути увагу на те, як учні поведуться під час виконання завдань, наскільки вони орієнтуються в них, чи виконують послідовно, зробивши одне переходять до іншого чи виконують вибірково.

Методики дослідження:

– Методика “Автопортрет” (Е.С. Романов, С.Ф. Потьомкін), за допомогою якої можна діагностувати непритомні емоційні компоненти особистості (самооцінка, актуальний стан, невротичні реакції тривожності, страху, агресивності);

– “Вивчення психологічного клімату колективу учнів” (Т.П.Галкіна) спрямована на оцінювання, як проявляються властивості психологічного клімату в колективі учнів;

– “Опитувальник для визначення професійної готовності” (Л.Н. Кабардова) використовується з метою визначення рівня професійної готовності випускників. Методики можна проводити без попередньої підготовки учнів.

1. Методика “Автопортрет” (Е.С.Романов, С.Ф.Потьомкін) [34].

Мета: діагностика непритомних емоційних компонентів особистості (самооцінка, актуальний стан, невротичні реакції тривожності, страху, агресивності).

Матеріал: аркуш паперу, олівці.

Хід дослідження: учню надається інструкція та матеріал для виконання завдання. Дитині необхідно намалювати себе на аркуші паперу олівцями. На основі цього, відкривається можливість аналізу гідності та можливі внутрішні чи зовнішні переживання.

Обробка та аналіз даних: можна судити, чи повністю відповідає отримана графічна продукція фізичним та психологічним переживанням людини, які органи тіла несуть окремий зміст, яким чином соматично закріплені і позначені бажання школяра, його конфлікти, компенсації та соціальні установки.

2. “Вивчення психологічного клімату колективу учнів” (Т.П.Галкіна) [6].

Мета: оцінити, як проявляються перераховані нижче властивості психологічного клімату в колективі учнів.

Обладнання: бланк із запитаннями, олівець.

Хід дослідження: учням дається бланк, та інструкція щодо заповнення. На аркуші дві властивості психологічного клімату типу А і В,

потрібно виділити (обвести кружечком) ту цифру, яка підходить учням і є істинною.

Оцінки: 3 – властивість завжди проявляється в групі;

2 – властивість проявляється в більшості випадків;

1 – властивість проявляється нерідко;

0 – проявляється в однаковій мірі, і та, і інша властивість.

Обробка та аналіз даних: додати оцінки з лівої сторони в запитаннях 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 – сума А; додати оцінки првої сторони всіх запитань – сума В, потім знайти різницю $C=A-B$.

Якщо С дорівнює нулю або має негативну величину, то маємо ясно виражений негативний психологічний клімат з точки зору індивіда.

Якщо С більше 25, то клімат сприятливий.

Середньогрупову оцінку психологічного клімату рахують за формулою: $C = \text{сума } C / N$, де N – кількість членів групи. Відсоток людей, оцінюють як не сприятливий, визначається за формулою: $n(C-) / N \cdot 100\%$, де n (C-) – кількість людей, які в колективі і він оцінюється як несприятливий, N – кількість членів групи.

3. *“Опитувальник для визначення професійної готовності”* (Л.Н.Кабардова) [10].

Мета: визначити рівень професійної готовності учнів старших класів.

Обладнання: опитувальник, який містить в собі п’ятдесят запитань та олівець.

Хід дослідження: перед початком застосування методики, учням надається інструкція щодо її виконання, в якій зазначається: “Уважно прочитайте запитання. На кожне запитання необхідно дати три відповіді, оцінюючи в балах. Відповідь записувати у відповідну клітинку бланка відповідей, це цифрами позначаються номери запитань, а буквами – клітинки для трьох відповідей. Спочатку оцінюєте, наскільки добре вмієте робити те, що написано у запитанні (в клітинці “а”):

- роблю, як правило, добре – 2 бали;
- роблю середньо – 1 бал;
- роблю погано, зовсім не вмю, ніколи не робив – 0 балів.

Потім потрібно оцінювати відчуття, що виникають у Вас, коли Ви це робите (клітинка “б”): позитивні (цікаво, легко) – 2 бали; нейтральні (все одно) – 1 бал; негативні (нецікаво, важко) – 0 балів.

Третя відповідь повинна відображати, чи хотіли би Ви, щоб описанні в запитанні дія входила у роботу (клітинка “в”): так – 2 бали; все одно – 1 бал; ні – 0 балів.

Читаючи запитання, обов’язково потрібно звертати увагу на такі слова, як: “часто”, “легко”, “систематично” та ін.. Ваша відповідь повинна враховувати зміст цих слів”. Після занесення всіх відповідей учнів у бланк, проводиться обробка та інтерпретація результатів.

Кожний стовпчик клітинок в бланку відповідей відповідає одній із типів професій. Стовпчики, позначені буквами, відображають оцінки трьох відповідей на кожне запитання:

- а – оцінка своїх умінь;
- б – оцінка свого емоційного відношення;
- в – оцінка своїх професійних побажань, уподобань.

Обробка та аналіз даних: приступаючи до обробки результатів, спочатку слід уважно передивитися бланки відповідей та відмітити ті номери відповідей, при відповіді на які піддослідний в графі “вміння” поставив оцінку “0”. Ці питання слід взагалі виключити з обробки. Прикладом може бути співвідношення оцінок “0-12-11”. В цьому випадку друга та третя оцінки виключаються при підрахунку балів по відповідним шкалам (емоційного відношення та професійних положень).

Сума балів в кожній професійній сфері по шкалам “вміння”, “відношення” і “професійні побажання”. Звертається увага на співвідношення оцінок по даним шкалам по кожному конкретному запитанню (виду діяльності).

Вибір найбільш кращої професійної сфери чи декількох виконується на основі співставлення сум балів, отриманих в різних професійних сферах за шкалою “професійні уподобання”. Звертається увага на ті професійні сфери, в яких сума балів найбільша. Потім в кожній сфері порівнюються між собою бали, набрані за трьома шкалами. Уподобаним є таке поєднання, в якому оцінки за другою та третьою шкалами кількісно співвідносяться з оцінкою за першою шкалою, що відображає дійсні уміння піддослідного. Наприклад, співвідношення оцінок типу “10-12-11” сприятливіше, ніж співвіднесення “3-8-12”, оскільки уподобання піддослідного в першому випадку пояснюються наявністю в ньому відповідних умінь.

За результатами відповідей робиться висновок.

2.2. Корекційна складова психологічного супроводу у спеціальній школі

Психолого-педагогічний супровід учнів - комплексна педагогічна, психологічна, медична, соціальна проблема, тому її вирішення можливе лише при об'єднанні зусиль фахівців різного профілю.

Процес навчання в школі включає не тільки засвоєння складної системи знань, становлення багатьох навчальних та інтелектуальних навичок, але також розвиток самих пізнавальних процесів - уваги, пам'яті, мислення, здібностей і особистості дитини.

Це дуже напружений період, перш за все тому, що школа з перших же днів ставить перед учнями цілий ряд завдань, не пов'язаних безпосередньо з їх досвідом, вимагає максимальної мобілізації інтелектуальних і фізичних сил. Саме тому дитина в цьому віці потребує психологічному супроводі.

Психологічний супровід - це рух разом зі змінною особистістю, своєчасне надання можливих шляхів, допомога і підтримка. Завдання психологічного супроводу:

- попередження виникнення проблем розвитку дитини;
- допомогу учню у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання, соціалізації, вибору освітнього та професійного маршруту;
- розвиток психолого-педагогічної компетентності учнів, батьків, педагогів;
- психологічне забезпечення освітніх програм.

Мету психологічного супроводу можна визначити як створення умов, що дають змогу максимально розкрити особистість дитини, реалізувати її здібності та нахили, сформувати адекватну самооцінку і ця мета може реалізуватися через поєднання першочергових і перспективних завдань [39]:

- Створення психологічних умов розвитку школярів.
- Відстеження динаміки психологічного та соціального статусу школяра протягом періоду навчання у школі.
- Попередження проблем особистісного розвитку і виховання дитини.
- Створення психологічних умов для надання допомоги школярам, які мають проблеми в навчанні.
- Розвиток психологічної компетентності учасників навчально-виховного процесу: педагогів, вихователів, батьків.
- Створення програми психологічного супроводження на різних етапах розвитку дитини.

Сучасні інноваційні технології навчання й виховання потребують якісного психологічного супроводу, який передбачає цілеспрямовану, грамотно сплановану роботу з усіма категоріями учасників навчально-виховного процесу – вчителями, учнями, батьками, громадськістю – з дотриманням принципу наступності з першого до випускного класу [39].

Зміст і наповнення психологічного супроводу зумовлює виконання практичним психологом низки завдань, що спрямовані на підвищення ефективності навчального процесу через застосування методів і технологій практичної психології і педагогіки.

Основними завданнями психологічної служби школи є [45]:

- сприяння всебічному розвитку особистості школярів на кожному віковому етапі,
- створення мотивації до саморозвитку;
- забезпечення індивідуального підходу до кожного учня на основі його психолого-педагогічного вивчення;
- корекція відхилень інтелектуального і психофізичного розвитку школярів;
- розробка психологічних корекційних програм, що спрямовані на уникнення асоціальних явищ в учнів, труднощів у навчанні, насилля, проблем адаптації та поведінці.

В ході корекційної роботи для психолога є обов'язковим [28]:

- спостереження за змінами у розвитку дитини при застосуванні до неї корекційних впливів, відстеження динаміки;
- визначення труднощів, що виникають у дитини, визначення шляхів їх вирішення, консультації з педагогами та обговорення проблеми з батьками;

Для проведення роботи з психокорекції використовують методи [18]:

- сюжетно-рольові ігри;
- прави розвивального характеру;
- психогімнастика.
- елементи арт-терапії;

Вправи розвивального характеру [18].

1. *Корекція та розвиток мислення.* Оскільки мислення багатогранний процес він включає в себе багато складових і операцій. При

корекції мислення необхідні розвиток порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, абстрагування, аналізу, просторового гнозису, узагальнення, тощо. Для цього в практиці використовують визначення причин і наслідків подій, кубики Кооса, аплікації за уявленням, підведення понять під загальну категорію, складання розрізаних картинок, встановлення аналогій, визначення послідовності в серії сюжетних малюнків, конструювання за наочним зразком, класифікацію вербального і невербального матеріалу за різними ознаками, порівняння предметів і понять між собою, придумування та відгадування загадок,

2. *Формування уваги.* Передбачає формування здатності у дітей знаходити і виправляти помилки, порівнювати проміжні і кінцеві результати, контролювати свої дії. Цьому сприяють вправи: «Нісенітниця», «Кодування», «Вгадай, що заховано» «Добери за формою», «Лабіринти», «Метелик», тощо.

3. *Розвиток пам'яті (запам'ятовування, відтворення).* Дітей навчають застосовувати прийоми запам'ятовування, об'єднання частин матеріалу асоціативними зв'язками, пов'язування матеріалу з образами, використання опор, піктограм, класифікація та узагальнення, вправи на запам'ятовування текстів, слів, наочного матеріалу, речень.

4. *Корекція мовлення.* Використовують ігри та вправи на розвиток розуміння мовлення, формування навичок зв'язного висловлювання: словникова робота, опис предметів і малюнків, складання розповіді за серією сюжетних малюнків, уточнення та збагачення словника, відповіді на запитання, формулювання запитань дитиною з опорою на унаочнення і без нього, перекази текстів, складання розповідей на задану тему.

Вправи та ігри що використовуються у роботі психолога під час психокорекції повинні відповідати певним методичним вимогам:

- використання різних рівнів виконання завдань (концепція поетапного формування розумових дій П.Я.Гальперіна [47]): наочно-образного, наочно-дійового, вербального;

- врахування меж зони найближчого розвитку дитини, відповідно, поступове ускладнення завдань;

- виконання корекційних вправ на ігровому та дидактичному матеріалі.

Сюжетно-рольові ігри. Як показує практика вони сприяють розвитку довільності психічних процесів, образного мислення, забезпечують умови для формування мотивів, становлення волі, підтримують мотивацію. Носять розвивальний характер.

Сюжетно-рольова гра у контексті психокорекції також може використовуватися для адекватного прояву дитиною різних емоційних станів: радості, агресивності, здивування і тривожності, для пошуку розв'язання конфліктів, під час гри відбувається засвоєння дитиною навичок соціальної взаємодії і, відповідно, соціальних ролей.

Під час роботи можливе використання казкових сюжетів, подій з повсякденного життя. У грі ролі обов'язково розподіляються з урахуванням діагнозу та проблем дитини. У грі дитина повинна випробувати себе у різних ролях [2]. По завершенню ігрових дій обов'язково проводять обговорення пережитої ситуації, діти можуть аналізувати поведінку героїв її причини і наслідки, говорити про свої емоції та почуття, передбачати можливе розгортання подій[2].

Засоби арттерапії. Засоби мистецтва у психологічній практиці використовуються вже здавна для корекції агресивності, подолання страхів, зниження тривожності та імпульсивності, збалансування емоцій, підвищення самооцінки тощо. Зазвичай, у шкільній психокорекційній практиці, використовується музикотерапія, казкотерапія та малюнок.

Наприклад, у своїй роботі, під час малювання, психолог може використовувати різні матеріали (фломастери, олівці, фарби, крейду). Це дає можливість коригувати різні сторони особистості, а саме: малювання фарбами знижує тривожність, оптимізує самооцінку учня, адже на папері можна малювати не лише пензликом, а й долонями, пальцями, різними

предметами, малювання олівцями знижує імпульсивність і агресивність, та й тематика малюнків може бути найрізноманітною.

Обов'язковим у проведенні арттерапії є аналіз малюнків та їх обговорення, складання за малюнками історій та оповідань. Ці заходи підвищують корекційний ефект арттерапії і сприяють розвитку емпатії, самопізнання, усвідомленню емоційних станів, забезпечує групову підтримку та розвиток колективізму.

Психогімнастика. У психокорекційній практиці психогімнастика використовується для розвитку емоційної сфери школярів та їх саморегуляції, розслаблення та налаштування на заняття. У школі можливими для використання є мімічні та пантомімічні етюди, ігри на вираження емоцій і характеру, вправи на релаксацію.

На заняттях розслаблення відбувається за рахунок чергуванням протилежних рухів: плавних чи різких, повільних чи швидких, напружених чи розслаблених; та ін. Психогімнастика може бути організована у вигляді сюжетів з казковими персонажами.

Таким чином, для забезпечення особистісного розвитку школяра з інтелектуальними порушеннями, корекції його психічних функцій необхідне поєднання корекційної допомоги і сприятливих умов соціального середовища, формування позитивних настанов і настроїв.

Просвітницько-консультативний етап. Психологічний супровід у спеціальній школі також передбачає і просвітницько-консультативну діяльність, що здійснюється стосовно педагогів та батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Найчастіше просвітницьку роботу проводиться з питань [2]:

- вікових психологічних особливостей розвитку дітей з особливими освітніми потребами і психологічної норми;
- методики розпізнання різних емоційних проявів у дитини;
- відпрацювання стилів реагування на такі прояви і поведінку;

- формування у батьків відповідального ставлення до виконання батьківських обов'язків;
- подолання та конструктивне вирішення конфліктних ситуацій;
- зняття емоційного напруження, тривожності та розвитку толерантного ставлення до дітей [39].

Головним завданням роботи з батьками є поглиблення батьківських знань про особливості психологічного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями та формування стосунків і психологічного клімату у родині. Такі заняття дають можливість батькам краще і глибше розуміти проблеми своєї дитини, на краще змінюється ставлення родини до проблем дитини, підвищується відповідальність за її виховання [39].

Гарні результати у психологічній підтримці батьків дітей з інтелектуальними порушеннями дають не тільки класні, або групові зустрічі з ними, значно ширшим спектром психологічного впливу володіє психолог який використовує індивідуальні бесіди щодо дитини, щодо сімейних проблем родини, здійснює систематичний консультативний супровід.

Особливе значення у роботі психолога належить індивідуальному підходу до дитини з інтелектуальними порушеннями, в якому вирішальну роль відіграють [43]:

- патологія;
- тип темпераменту;
- складність дефекту;
- рівень мовного розвитку;
- зацікавленість батьків;
- рівень психофізичного розвитку;
- комунікативні властивості;
- адаптації у середовищі однолітків;

Отже, в рамках виконання психологічного супроводу практичний психолог здійснює психологічний супровід освіти у спеціальному освітньому закладі [2, 4]:

1. Забезпечує психологічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями з метою виявлення їх психічного, особистісного, когнітивного розвитку;

2. Забезпечує моніторинг особистісного та психофізичного розвитку школяра, міжособистісних відносин дітей;

3. Забезпечує психологічні консультації для педагогічних працівників, та осіб, що працюють з дітьми з інтелектуальними порушеннями;

4. Проводить діагностичні, моніторингові, корекційні та розвивальні заняття з дітьми з інтелектуальними порушеннями, індивідуальні та групові;

5. Проводить роботу по формуванню навичок соціальної взаємодії тощо.

При успішній діагностиці та результатах, правильно спланованій роботі, можливий сприятливий прогноз розвитку учнів, який полягає у наступному [45]:

- учні будуть виявляти особистісні пізнавальні інтереси, самостійність;
- підвищиться мотивація навчальної діяльності та працелюбність;
- в учнів не з'являться психопатологічні риси особистості під впливом особистих умов її розвитку;
- при створених умовах продуктивно просуватимуться по обраному нею шляху відповідно до вимог оточення;
- при певних формах і методах роботи успішно засвоюватимуть знання, набуватимуть певних вмінь і навичок;
- якщо своєчасно провести діагностику та надати допомогу, то відбуватиметься сприятливий розвиток дітей;

- активно вступатимуть в спілкування з однолітками, батьками, педагогами, самостійно творчо опанують систему відносин зі світом і самими собою;
- усвідомлюватимуть самостійний вибір, братимуть участь в конструктивному розв'язанні конфліктів;
- будуть готові до самостійного життя тощо.

ВИСНОВКИ

1. Психологічні особливості школярів з інтелектуальними порушеннями, які визначають їх потребу в психологічному супроводі показують, що особливу роль в успішному включенні цих дітей в корекційної - освітній простір має їх психологічний супровід. Психолог повинен сприяти адаптації дитини в системі соціальних відносин та взаємодій, здійснювати психолого-педагогічний супровід сімей, співпрацювати з педагогами, членами родини тощо.

2. Завдання психологічного супроводу у спеціальній освіті визначаються необхідністю реабілітації дітей з інтелектуальними порушеннями, їх соціальної адаптації і особистісному становленні. У цьому контексті діяльність психолога повинна бути спрямована на забезпечення системи діагностичних клініко-психологічних, психотерапевтичних умов, психолого-педагогічних шляхів корекції розвитку.

Шкільний психолог забезпечує «життєдіяльність», спілкування всіх учнів школи, ураховуючи те, що діти з особливими освітніми потребами можуть отримувати такий самий соціальний досвід, як і діти з нормою розвитку. Завдяки навчанню, спільній діяльності у них покращується здоров'я, зростає позитивна самооцінка, не розвивається почуття інакшості і меншовартості.

3. Методики, які зазначені в роботі є найбільш вдалими для забезпечення психологічного супроводу при діагностичній роботі з учнями, оскільки:

- зручні для діагностування та швидкого отримання результатів. Оцінюється актуальний стан розвитку психологічних особливостей школярів, що дозволяє прогнозувати подальший розвиток та розробку рекомендацій.

- подається полегшений зміст інструкцій, завдань, де чітко роз'яснюється як їх виконувати. Учні можуть самостійно виконувати завдання, проте деякі можуть потребувати допомоги психолога.

- їх можна проводити без попередньої підготовки учнів.

4. Своєчасне надання психологічної допомоги учням спеціальної школи, забезпечить їх подальшу успішну навчальну та професійну діяльність. Правильна результативність проведеного дослідження повністю залежить від доцільності використання методів дослідження та правильності його організації. На основі результатів дослідження може плануватися корекційна та навчально - виховна робота шкільного психолога та педагогів щодо подальшого розвитку і навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атемасова О.А. Практична психологія у початковій школі /О.А.Атемасова. – Х.: Вид-во «Ранок», 2010. – 160 с.
2. Бадмаев Б.Ц. Психологический практикум для учителя: в 2 кн. – Кн. 2 / Б.Ц.Бадмаев. – М.: «Владос», 2000. – 232 с.
3. Богданова Т.П. Диагностика познавательной сферы ребенка /Т.П.Богданова, Т. В. Корнилова. - М.: «Генезис», 2004. - 163 с.
4. Битянова, М.Р. Организация психологической работы в школе /М.Р.Битянова. – Издание 2-е, исправленное. – Москва : Совершенство, 1998. – 298 с.
5. Бохонкова Ю. Можливості корекції особистісних чинників соціально-психологічної адаптації /Ю.Бохонкова // Соціальна психологія. – 2005. – № 2 (10). – С. 45–54.
6. Галкина Т.П. Социология управления: от группы к команде [учеб.пособ.]: Т.П. Галкина – М.: «Финансы и статистика», 2001. – 224 с.
7. Давыдов В.В. Возрастная и педагогическая психология /В.В.Давыдов, Т.В. Драгунова, Л.Б.Ительсон и др. – М.: «Просвещение», 2001. – 326 с.
8. Дороничева А.С. Формирование толерантного отношения к людям с ограниченными возможностями здоровья в социуме [Электрон. ресурс] /А.С.Дороничева, С.М.Машевская //Студенческий научный форум 2013: матер.V Междунар. студенческой электрон.научная конференции (15 февр.-31 марта 2013 г.). – Режим доступа: <http://www.scienceforum.ru/2013/77/4492>.
9. Замбацявичене Э.Ф. Методика определения умственного развития детей 7-9 лет (Альманах психологических тестов) /Э.Ф.Замбацявичене. - М.: «Генезис», 1995. - 295 с.
10. Зеер Э.Ф. Профориентация: теория и практика /Э.Ф.Зеер, А.М.Павлова, Н.О.Садовникова. – М.: «Деловая книга», 2004. – 192 с.

11. Іванова І.Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів /І.Б.Іванова, Укр. ін.-т соц. досліджень, Ін-т дитинства. – К.: «Логос», 2000. – 120 с.
12. Ілляшенко Т. Д. Дитина з гіперактивним розладом у навчальному закладі. Психологічний супровід /Т.Д.Ілляшенко. – К.: Редакція загальнопед. газет, 2017. – 70 с.
13. Ілляшенко Т.Д. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі /Т.Д.Ілляшенко //Психолог. – 2009. – № 10. – С. 14-18.
14. Качимская А.Ю. Психологическое сопровождение приемственности развития на этапе «детский сад – начальная школа» / А.Ю.Качимская // Сибирский психологический журнал. – 2005. – №21. – С. 128–132.
15. Капська А.Й. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями: [Навчально-методичний посібник для соціальних працівників і соціальних педагогів]. /Капська А.Й. – К.: ДЦССМ, 2003. – 168 с.
16. Карелин А.А. Большая энциклопедия психологических тестов /А.А.Карелин. – М.: Эксмо, 2007. – 231 с.
17. Коробко С.Л. Робота психолога з молодшими школярами /С.Л.Коробко, О.І.Коробко. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: «Літера ЛТД», 2014. – 332 с.
18. Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій : посіб. /Жук Т.В., Ілляшенко Т.Д., Луценко І.В. та ін.; за ред. А.Г.Обухівської. – К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. – 247 с.
19. Лусканова Н.Г. Методы исследования детей с трудностями в обучении / Н.Г.Лусканова. – М.: «Фолиум», 2003. – 130 с.
20. Ляшенко В.І. Рання соціальна реабілітація дітей-інвалідів /В.І.Ляшенко // Соціальний захист. – 2012. – №5. – С. 35-41.

21. Максименко С.Л. Мислення дитини /С.Л.Максименко, Л.П.Кондратенко, О.Г.Главник. – К.: «Мікрос-СВС», 2004. – 112 с.
22. Максименко С.Л. Розвиток пізнавальних процесів дитини / С.Л.Максименко, В.С.Мацевко, О.Г.Главник. – К.: «Мікрос-СВС», 2003. – 113 с.
23. Матвеева М.П. Особливості професійної діяльності шкільного психолога: практична психологія та соціальна робота / М.П.Матвеева. – М.: «Просвещение», 2003. – 221 с.
24. Мельник Ю.В. Організаційно-методичні аспекти діяльності практичного психолога: психологічна газета /Ю.В.Мельник, С.В.Шаргородська. – 2008. – №4. – С. 17-18.
25. Митина Л.М. Психологическое сопровождение выбора профессии / Л.М.Митина. - М.: «Флинта», 2008. – 123 с.
26. Немов Р.С. Психологія: у 3-х кн. – Кн. 3 / Р.С.Немов. – М. : «Владос», 2003. – 370 с.
27. Нет причин для пробуксовки (беседа с Е.А.Козыревой) // Школьный психолог. – 2000. – №10. – С.14.
28. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби: навчально-методичний посібник / в 2 т. / Т.1 // За ред. В. Г. Панка, І. І. Цушка. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 328 с.
29. Овчарова Р.В. Практическая психология образования: Учеб. пособие для студ. психол. фак. университетов /Овчарова Р.В.- М.: Издательский центр «Академия», 2003. - 448 с.
30. Осухова Н.Г. Психологическое сопровождение семьи и личности в кризовой ситуации / Н.Г.Осухова // Школьный психолог. – 2001. – №31. – С.1-16.
31. Пашукова Т.У. Практикум із загальної психології /Т.У.Пашукова, А.І.Допіра, Г.В.Дьякова. – К. : т-во «Знання», 2000. – 204 с.
32. Педагогика многообразия: учебное пособие / авт. кол.: О.Грауманн, В.Гребенникова, М.Емельянова, Г.Нестеренко и др.; под общ.ред.

- Г.Нестеренко; науч.ред. С.Цымбал.- Херсон: ОЛДИ-ПЛЮС, 2016.- 420с.
33. Положення про психологічну службу системи освіти України //Практична психологія та соціальна робота, 2000. – №2. – С. 23. – Режим доступу: <http://www.psyua.com.ua/page/psy.php>
 34. Пономарева М.А. Психодиагностика личности / М.А.Пономарева, Т.И.Юхновец. – Минск : «Тесей», 2008. – 143 с.
 35. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення в професію /Ю.О.Приходько. – К.: нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, 2012 – 155 с.
 36. Прохоров А.О. Методики диагностики и измерения психических состояний личности /А.О.Прохоров. – М. : «Персэ», 2004. – 176 с.
 37. Практическая психология образования: учеб, пособие /под ред. И.В.Дубровиной. Четвёртое изд. СПб.: -Питер, 2009. 273 с.
 38. Психологічна служба: Підруч. / [В.Г.Панок (наук. ред.), А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін.]. – Київ : Ніка-Центр, 2016. – 362 с.
 39. Психолого-педагогічний супровід сім'ї у роботі психолого-медико-педагогічних консультацій: [Електрон.ресурс]/авт.кол.: Т.В.Жук, С.І.Васильковська, Т.Д.Ілляшенко та ін.; за ред.А.Г.Обухівської. –К.: Укр.НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. – 66 с.
 40. Рачова Н. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими потребами / Н. Рачова // Дефектолог. – 2009. – № 10. – С. 4-8.
 41. Работа психолога в начальной школе / М.Р.Битянова, Т.В.Азарова, Е.И.Афанасьева, Н.Л.Васильева. – М. : «Совершенство», 2003. – 182 с.
 42. Рогов Е.И. Система работы психолога с детьми разного возраста: в 2 кн. – Кн. 1 / Е.И.Рогов. – М. : «Владос», 2002. – 384 с.
 43. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника / С.Я.Рубинштейн. – М. : «Просвещение», 2007. – С. 192.
 44. Сыроватко Е.Н. Определение готовности к обучению в школе: [учеб.-метод. пособ.] /Е.Н.Сыроватко, О.Н.Байер, С.И.Подмазин. – З.:

- «Премьер», 2002. – 176 с.
45. Слободенюк Л.І. Психологічний супровід у школі: мета, завдання, функції / Л.І.Слободенюк // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2009. – №10 (10). – С.2–5.
46. Туріщева Л.В. Настільна книга шкільного психолога /Л.В.Туріщева. – Х.: «Основа», 2009. – 256 с.
47. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. — Исследования мышления в советской психологии /Гальперин П. Я.// Введение в психологию. – М., 1966. – № 8. – С. 132–145.

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення домінуючого типу відчуття за дією основних аналізаторів” [36]. ()

Мета: визначити, які з відчуттів найшвидше реагують на подразники в момент їх безпосередньої дії на аналізатори.

Інструкція: відповідайте на запитання „згодні” чи „не згодні”. У таблиці обведіть кружечком ті запитання, на які дали відповідь „згодний (згодна)”.

Тип сприймання	Ключ (відповіді „згодний/згодна”)
Тип А (зоровий аналізатор)	1, 5, 8,10,12,14,19, 21, 23, 27, 31, 32, 39, 40, 42, 45
Тип В (дотик, смак, нюх)	3, 4, 9, 11,16,18, 22, 25, 28, 29, 30, 35, 38, 41, 44, 47
Тип С (слуховий аналізатор)	2, 6, 7, 13,15,17, 20, 24, 26, 33, 34, 36, 37, 43, 46, 48

Текст

1. Люблю спостерігати за хмарами і зірками.
2. Часто наспівую собі під ніс.
3. Не визнаю незручну моду.
4. Обожаю ходити в сауну.
5. В автомобілі для мене важливий колір.
6. Упізнаю по кроках, хто зайшов до кімнати.
7. Мене розважає копіювання діалектів.
8. Багато часу присвячую своїй зовнішності.
9. Люблю масаж.
10. Коли є вільна хвилина, люблю роздивлятися людям.
11. Погано себе почуваю, коли не насолоджуюся ходьбою.
12. Дивлячись на сукню (костюм) у вітрині магазину, я переконана, що мені в ній буде добре.

13. Коли почую стару мелодію, до мене повертається минуле.
14. Часто читаю під час їжі.
15. Дуже часто говорю по телефону.
16. Я схильний(а) до повноти.
17. Надаю перевагу прослуховуванню розповіді, аніж самостійному читанню.
18. Після поганого дня мій організм у напруженні.
19. Із задоволенням я дуже багато фотографую.
20. Довго пам'ятаю, що мені сказали друзі і знайомі.
21. З легкістю віддаю гроші за квіти, тому що вони прикрашають життя.
22. Увечері люблю приймати гарячу ванну.
23. Намагаюся записувати свої власні справи.
24. Часто розмовляю сам(а) з собою.
25. Після тривалої їзди в машині довго прихожу до тями.
26. Тембр голосу багато про що говорить мені про людину.
27. Дуже часто оцінюю людей за манерою одягатися.
28. Люблю потягатися, виправляти кінцівки, розминатися.
29. Занадто тверде чи м'яке ліжко — це для мене мука.
30. Мені нелегко знайти зручне взуття.
31. Дуже люблю ходити в кіно.
32. Упізнаю обличчя навіть через роки.
33. Люблю ходити під дощем, коли краплини стукають по парасольці.
34. Умію слухати те, що мені говорять.
35. Люблю танцювати, а у вільний час займатися спортом чи гімнастикою.
36. Коли чую цокіт годинника, не можу заснути.
37. У мене якісна стереоапаратура.
38. Коли чую музику, починаю відбивати такт ногою.
39. На відпочинку не люблю оглядати пам'ятники архітектури.
40. Не виношу розгартіяш.
41. Не люблю синтетичних тканин.

42. Вважаю, що атмосфера в кімнаті залежить від освітлення.
43. Часто ходжу на концерти.
44. Один потиск руки багато чого може сказати про особистість.
45. Охоче відвідую галереї і виставки.
46. Серйозна дискусія — це захоплююча справа.
47. Через дотик можна сказати значно більше, ніж словами.
48. У шумі не можу зосередитися.

Обробка результатів.

Тепер підрахуйте, в якому розділі у вас найбільше кружечків — це і є ваш домінуючий тип сприймання.

Тип А (зоровий аналізатор): часто використовуються слова і речення, які пов'язані із зором, з образами і уявою. Наприклад — «не бачив цього», «це, звичайно, роз'яснює всю справу», «помітила чудову особливість».

Малюнки, образні описи, світлини говорять типу А більше, ніж слова. Люди, які належать до цього типу, миттєво схоплюють те, що можна побачити: кольори, форми, лінії, гармонію і безлад.

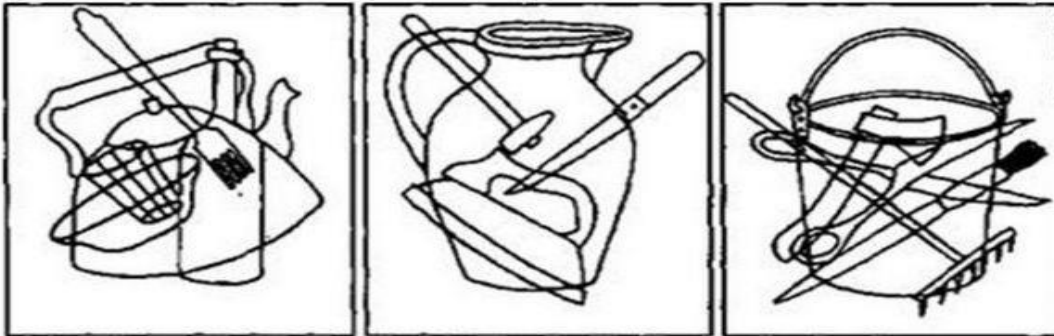
Тип В (дотик, нюх, смак): у даному випадку частіше використовуються слова «не можу цього зрозуміти», «атмосфера тут нестерпна», «її слова глибоко мене вразили», «подарунок для мене був чимось схожий на теплий дощ». Сприйняття і враження людей даного типу стосуються головним чином того, що пов'язане з дотиком, інтуїцією, здогадами. У розмові їх цікавлять внутрішні переживання.

Тип С (слуховий аналізатор): переважно вживаються такі звороти, як «не розумію, що ти мені говориш», «це звістка для мене погана», «не виношу таких голосних мелодій» — це характерні вислови для людей такого типу. Велике значення для людей цього типу сприймання має все екустичне: звуки, слова, музика, шумові ефекти.

Додаток Б

Методика “Які предмети заховано на малюнках?” (Р.С. Немов)

Випробуваному пропонуються для роботи три прості картинки

Форма проведення діагностики - індивідуальна, так як малюк неодмінно повинен усно назвати побачені предмети (при цьому завдання дорослого - зафіксувати сказане). Щоб результати тесту були об'єктивними, необхідно вибрати момент, коли випробуваного нічого не турбує, він урівноважений і готовий пограти.

Інструкція з організації тестування:

1. На початку роботи дитині видаються 3 малюнка, які супроводжуються коментарем дорослого: «Ти бачиш обриси предмета, всередині нього, як в мішку Діда Мороза, сховалися різні цікаві штучковини. Спробуй їх знайти і як можна швидше назвати».

2. Малюк визначає розпізнані об'єкти, а дорослий фіксує їх кількість зручним для себе способом.

3. Якщо дитина поспішає, не знайшовши всі предмети на одній картинці відразу ж переходить до наступної, то експериментатору слід м'яко повернути малюка до роботи над попереднім зображенням.

4. Після хвилини дорослий підраховує результати.

Обробка і інтерпретація результатів.

Для оцінки результатів дослідження необхідно врахувати час, витрачений на роботу:

10 балів - чітко названі всі 14 об'єктів менше ніж за 20 секунд;

8-9 - дитиною правильно визначені 14 предметів за 21-30 секунд;

6-7 - випробуваний відшукав все за 31-40 секунд.

4-5 - малюкові потрібно 41-50 секунд;

2-3 - на пошук пішло 51-60 секунд;

0-1 - більше ніж за 1 хвилину малюк так і не зміг назвати всі приховані об'єкти.

За підсумками підрахунку балів експериментатор може зробити висновок про рівень образного сприйняття дитини:

10 очок - дуже високий;

8-9 - високий;

4-7 - середній рівень;

2-3 - нижче середнього;

0-1 - дуже низький.

Якщо малюк отримав оцінку від 4 до 7 балів, то досить продовжувати заняття з ним, спрямовані на концентрацію уваги та образне сприйняття інформації. Для цього відмінно підходить читання казок вголос з подальшим виконанням завдань (рішенням ребусів, розгадуванням кросвордів, відповідями на питання до тексту, замальовками головних героїв оповідання і так далі). При показниках від 0 до 3 очок рекомендується звернутися до дефектологу, який допоможе дитині навчитися концентруватися і виділяти основне в побачене і почуте за допомогою індивідуально розробленої програми корекції.

Методика «Які предмети заховані в малюнках?» - Швидкий і ефективний спосіб визначення рівня розвитку образного мислення дитини. Тест дозволяє також оцінити, наскільки добре випробуваний може становити умовиводи з приводу побаченого і передавати їх словами. Розглянутий прийом входить в обов'язкову програму тестування майбутніх першокласників.

Додаток Б

Методика запам'ятовування десяти слів” (О. Лурія)

Призначення тесту. Оцінка стану пам'яті, стомлюваності, активності уваги. Методика може бути використана як для дітей (з п'яти років), так і для дорослих.

Інструкція до тесту. Варіант для дітей: «Зараз ми перевіримо твою пам'ять. Я назву тобі слова, ти прослуховуватимеш їх, а потім повториш скільки зможеш, у будь-якому порядку».

Слова зачитуються досліджуваному чітко, не поспішаючи. «Зараз я знову назву ті ж самі слова, ти їх прослухаєш і повториш – і ті, які вже називав, і ті які запам'ятаєш зараз. Називати слова можеш у будь-якому порядку».

Далі дослід повторюється без інструкцій. Перед наступними 3-5 прочитаннями експериментатор просто говорить: «Ще раз». Після 5-6 кратного повторення слів, експериментатор говорить досліджуваному: «За годину Ви ці ж слова назвете мені ще раз». На кожному етапі дослідження заповнюється протокол. Під кожним відтвореним словом в строчці, яка відповідає номеру спроби, ставиться хрестик. Якщо досліджуваний називає «зайве» слово, воно фіксується у відповідній графі. Через годину досліджуваний на прохання дослідника відтворює без попереднього зачитування слова, які запам'яталися, які фіксуються в протоколі кружечками.

Тестовий матеріал. **Число, хор, камінь, гриб, кіно, парасолька, море, джміль, лампа, рись.**

Інтерпретація результатів тесту

За отриманим протоколом складається графік, крива запам'ятовування. За формою кривої можна робити висновки щодо особливостей запам'ятовування. Так, у здорових дітей з кожним відтворенням кількість правильно названих слів збільшується, ослаблені

діти відтворюють меншу кількість, можуть демонструвати застрягання на зайвих словах. Велика кількість «зайвих» слів свідчить про розгальмованість або розлади свідомості. При обстеженні дорослих до третього повторення досліджуваний з нормальною пам'яттю зазвичай відтворює правильно до 9 або 10 слів.

Крива запам'ятовування може указувати на ослаблення уваги, на виражену стомленість. Підвищена стомлюваність реєструється в тому випадку, якщо досліджуваний (дорослий або дитина) відразу відтворив 8-9 слів, а потім, з кожним разом все менше і менше (крива на графіці не зростає, а знижується). Крім того, якщо досліджуваний відтворює все менше і менше слів, це може свідчити про забудькуватість і неухважність. Зигзагоподібний характер кривої свідчить про нестійкість уваги. Крива, що має форму «плато», свідчить про емоційну млявість дитини, відсутність у нього зацікавленості. Число слів, утриманих і відтворених годину опісля, свідчить про довготривалу пам'ять.

Порядок обробки і інтерпретації.

При обробці експериментальних даних враховують не тільки показники всіх чотирьох критеріїв, але і процедурні питання (легкість виконання завдання, емоційне відношення до нього, потреба в ширшому просторі і ін.).

Критерії оцінювання:

1. Найважливіший критерій — «адекватність». Іноді для оцінки достатньо одного малюнка, іноді необхідно отримати додаткові відомості у його автора. У разі обґрунтованості зв'язку між запропонованим поняттям і його піктограмою експерт ставить знак «+», за відсутності зв'язку — знак «-». Норма характеризується високими показниками по критерію адекватності — від 70 % і вище.

2. Через деякий час після виконання завдання — зазвичай через 15-20 хв. — експерт перевіряє здатність досліджуваного відновити список початкових понять по його власних піктограмах. Зазвичай для цього

закривається список понять, і досліджуваному у випадковому порядку пропонується відновити їх. Якщо досліджуваний використовував для передачі різних понять одні і ті ж піктограми, він допускає помилки і всілякі неточності типу синонімії, скорочення складного поняття, переплутування, Як і перший критерій, другий критерій — «відновлюваність понять через відстрочений період» - в нормі достатньо високий, від 80% і вище. По цьому показнику можна судити про роль пам'яті в мисленні. Деякі дослідники вважали її роль такою важливою, що, наприклад, Блонський визначав розум навіть як пам'ять, тобто він в мисленні орієнтувався перш за все на запам'ятовуваність ознак.

3. Третій критерій – «конкретність – абстрактність» - також оцінюється експертом по ступеню відповідності піктограми реальному об'єкту. Якщо ця відповідність максимальна конкретно (наприклад, веселе свято зображається у вигляді гуляння з конкретними гостями і сервірівкою столу), то експерт оцінює піктограму в 1 бал. Якщо ж образ носить достатньо абстрактний характер (наприклад, те ж веселе свято зображається у вигляді ряду знаків окликів), то піктограма оцінюється в 3 бали. Можуть бути і змішані образи, які важко віднести до крайніх типів. У такому разі вони отримують оцінку в 2 бали. Експертні оцінки далі підсумовуються і підраховуються середні дані, які в нормі відповідають величині в 2 бали.

4. Четвертий критерій – «стандартність-оригінальність» піктограм — також оцінюється експертом, по-перше, за своїм суб'єктивним уявленням, і, по-друге, по ступеню збігу образів у різних випробовуваних. Збіги вже говорять про стандартність виконання завдання, і такі піктограми отримують нижчий бал, рівний 1. Унікальні піктограми, що не повторюються, отримують оцінку в 3 бали, проміжні варіанти отримують оцінку, рівну 2 балам. Результати підсумовуються і підраховуються середні дані, які в нормі відповідають величині в 2 бали.

Додаток Г

Методика “Визначення мотивації навчання” (Н.Г. Лусканова)

Мета: визначення шкільної мотивації.

Перевірка рівня шкільної мотивації учнів проводиться згідно анкети Н.Г. Лусканової (1993), що складається з 10 питань. Автор методики відзначає, що наявність у дитини такого мотиву, як добре виконувати всі пропонувані школою вимоги і показати себе з найкращої сторони, змушує учня проявляти активність у відборі та запам'ятовувати необхідну інформацію. При низькому рівні навчальної мотивації спостерігається зниження шкільної успішності.

Ми дали дітям інструкцію: « спочатку прочитай запитання і обери одну з трьох відповідей, яку виражає твоя думка. Намагайся сильно не задумуватись, тут нема правильної чи неправильної відповіді.»

Перевірка результатів за ключем:

негативна відповідь 0 балів (варіант в)

нейтральна — 1 бал (варіант б)

позитивна — 3 бали (варіант а).

Учні, які набрали

25—30 балів, характеризуються високим рівнем шкільної адаптації;

20—24 бали характерні для середньої норми;

15—19 балів вказують на зовнішню мотивацію;

10— 14 балів свідчать про низьку шкільну мотивацію;

нижче 10 балів — про негативне ставлення до школи, шкільну дезадаптацію.